

Поручник Југословенске војске Крсто Ђерић (1911–1942) – херој Јунског устанка на Трусини 1941. године

Аутор:

Мср Лазар Раган

Главни и одговорни уредник Задужбине:

Мср Дејан Дошлић

Издавач:

Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ Требиње

Рецензенти:

Др Милан Гулић, Институт за савремену историју Београд
Др Немања Девић, Институт за савремену историју Београд
Др Данило Ковач, Филозофски факултет у Бањој Луци

Слог и прелом:

Срђан Чабрило, д-р инж.

Идејно рјешење корица:

проф. Ненад Марјановић

Превод на енглески:

проф. Ана Влајковић

Штампа:

„Графид д.о.о“ Бања Лука

Тираж:

300

Слике на корицама:

Поручник Крсто Ђерић – приватна колекција
Невесиње – приватна колекција

Ниједан дио ове књиге не смије се копирати или на било који начин умножавати без писмене сагласности издавача. Кориштење података је дозвољено по важећим правилима и у виду цитата.

ЛАЗАР РАДАН

ПОРУЧНИК ЈУГОСЛОВЕНСКЕ
ВОЈСКЕ КРСТО ЂЕРИЋ (1911–1942)
– ХЕРОЈ ЈУНСКОГ УСТАНКА НА
ТРУСИНИ 1941. ГОДИНЕ

Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“ Требиње

*Књигу посвећујем ујчевини,
породици Крстиа Берића*

ПРЕДГОВОР

Није уобичајено да се историчари, присутни у академској сфери, сувише често баве завичајним темама. Познавање потомака учесника, виднији притисак прошлости и очигледније посљедице могу утицати на његову објективност и хладнокрвност при расуђивању, што већ на почетку ствара противрјечност између теме истраживања и историчаревог *Вјерују*. То поготово долази до изражаја уколико се у рад уплету и лични мотиви, односно породично наслеђе. Ипак, задатак сваког правог историчара јесте да ствари из прошлости посматра искључиво објективно – *Sine ira et studio*. Објективност постављена на прво мјесто, ослободиће нас осјећаја мијешања историчаревог *Вјерују* и породичног наслеђа. Тако ћемо обезбиједити да нам блиско лично не смије бити у колизији са документима и историјским чињеницама. С тога, ово истраживање можемо посматрати, како то наводи и Алан Безансон, као и истраживање самог себе, своје објективности и ширине погледа. Основни мотив нашег писања овога рада јесте да се на један објективан начин поставимо према крајње запостављеној историјској личности. Са циљем да се исправе историјске неправде, или историјска несхватања позиције главног јунака, приступили смо једном крајње комплексном послу, уз обавезу поштовања и научне методологије и објективности. Овај рад може се сматрати почетном фазом, али врло битним

темељом за један нови, објективни и праведан поглед са историјске дистанце на одређене догађаје и личности локалног карактера.

Тема којом смо одабрали да се бавимо у оквиру ове монографије односи се на једну личност, о којој до сада није написано скоро ништа у нашој историографији. И оно што је писано, углавном је било парцијално или недовољно да се опише позиција једне овакве личности. То свакако не значи да је та личност мање битна, већ је разлог неписања у периоду када је за то било вријеме, то што се историјат личности поручника Југословенске војске (ЈВ) Крста Ђерића (1911–1942) није уклапао у оквире историографских схватања аутора из тог времена. О догађајима на Трусини из јуна и јула 1941. своје записе оставили су углавном савременици, кроз мемоаре, или пак поједини историографи који су се ослањали на ту мемоарску литературу.¹ Методолошки проблем тих радова био је свакако што је комплетна мемоарска литература о наведеним догађајима била апсолутно једнострана, односно прилагођена фаворизовању кадрова и појединаца који су припадали партизанском покрету у Југославији у Другом свјетском рату. С тим у вези, тако

¹ Петар Б. Мандић, *Јунски устџанак Срба у Херцеговини 1941*, (Београд: Лом, 2003); Mladen Vukomanović, „Ustanak u gornjoj Hercegovini juna 1941“, *Prilozi*, br. 1, (1966): 199–228; Ђорђе О. Пиљевић, „Устанак у Херцеговини 1941.“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устџанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ћоровић“ Београд, 2002), 281–306; Владо Иваниш, „Устаничко Невесиње“, у: *Херцеговина у НОБ април 1941 – јуни 1942*, том 3, ур. Свето Ковачевић, (Београд, 1986), 484–504; Владо Ивковић, *Невесинје 1941*, (Мостар: ИКРО Прва књижевна комуна, 1980) и др.

је не само заобиђена једна важна личност тог времена, већ је учињена и велика грешка – значај и улога коју је поручник Крсто Ђерић имао у том периоду и догађају приписана је народним херојима бивше Југославије. Не само да та слава не припада њима, него неки од њих нису били присутни у тим догађајима, а све горе наведено рађено је у циљу миноризовања Ђерићевог лика, обзиром да није хтио погазити своја морална начела и што је још битније, зато што је управо он био комунистичка жртва, а није био ништа више него слободар и командант свог краја. Заправо, можда се његова жртва никако није могла ни објаснити? Наша је жеља с тога, да се овим радом објективно поставимо према устанку на Трусини 1941. и освијетлимо биографију његовог предводника.

Писање биографија појединих личности увијек је изазован посао, а могли бисмо рећи и задатак. С пуним правом се може констатовати да је у свјетској историографији тај жанр много присутнији него у нашој. У протеклих сто година на биографско сиромаштво и недостатак историографских радова о улози личности у историји, као и о самим личностима, указивали су многи писци и историчари. Предмет истраживања углавном су биле истакнуте историјске личности попут политичара, војсковођа, великих умјетника и др, односно биографском писању се углавном приступало одозго. Са жељом да се бавимо биографијом једне мање познате личности, водили смо се принципом Института за друштвену и привредну историју Универзитета у Бечу: да историчари, сакупљајући стотине биографија „обичних људи”, треба да полазе „од претпоставке нове историје да се у историји сваког

живота крије светска историја’“.² Управо зато је биографија поручника Крста Ђерића, официра са Горње Трусине из Невесиња управо биографија на трагу те максиме. Како смо напоменули већ напријед у раду, о његовој личности се није писало из разлога што ни у ком случају, како је то и забиљежено од стране савременика, није хтио приступити комунистичком покрету у Источној Херцеговини. Због тога је постао и жртва комунистичког терора.

Пишући наведену монографију, најприје смо се сусрели са проблемом недостатка података о личности самог Ђерића. Како су његови лик и дјело деценијама омаловажавани и спутавани, о његовом животу углавном се знало из породичних прича или мјеста гдје је живио. Ту се стиче први слој његове биографије, док је њена надоградња потребна кроз архивска документа, што ћемо несумњиво понудити. Тек понеки историографи помињали су Крста Ђерића, углавном у контексту предводништва устаника на Трусини 1941. или пак у контексту његове жртве и убиства од стране јединице Петра Драпшина 1942. Посебну пажњу и посебан значај за писање овога дјела има богато научно дјело др Сава Скока, и самог припадника Народноослободилачког покрета (НОП), који је међу првим историчарима почео да пише о комунистичким злочинима у Херцеговини током Другог свјетског рата. Управо код њега смо, кроз више различитих дјела, успјели да пронађемо круцијалне информације око командовања устаничким јединицама на Трусини 1941, као и о смрти поручника Ђерића. Скоко нам је понудио и психолошки профил

² Мира Радојевић, „Биографије у српској историографији“, *Токови историје*, 1-2, (2007): 191-195.

његовог убице, сходно радњама које су биле везане за његов лик и дјело, с тога је његово дјело вишеструко користило у нашем раду. Након тога, обзиром да је био официр, поближе податке о његовом школовању потражили смо у Војном архиву Републике Србије. У фонду Досијеа персоналних података официра војске Краљевине Југославије чува се и досије Крста (Л) Ђерића. Овај досије нам је у многоме помогао, како бисмо његове биографске податке у потпуности реконструисали. Захваљујући њему, данас нам је познато када је Крсто Ђерић рођен, гдје је стекао првобитно образовање, гдје је наставио свој образовни пут и када се уписао на војну школу. Захваљујући томе, могли смо детаљно испратити његово напредовање у служби и звањима, као и неке од личних података и особина овог официра.

Оно што не смијемо да пропустимо јесте да је за настајање овога рада од велике користи била научна помоћ др Милана Гулића, др Немање Девића и др Данила Ковача, који су нам свесрдно упутили савјете око организације рада. Такође, др Ковач нам је не само са методолошке стране, већ и са фактографске стране био од немале помоћи, несебично нам уступивши неколико значајних докумената, како би се слика овога рада употпунила. С тога му дугујемо велику захвалност.

На крају предговора, осврнуо бих се на неколико ријечи захвалности. Најприје, срдечно се захваљујем већ поменутиим рецензентима ове књиге. Њихови савјети и сугестије биле су ми од великог значаја и уткани су у настајање књиге. Велику захвалност дугујем својим ујацима Радомиру и Миомиру Ђерићу, потомцима поручника Крста Ђерића, који су и сами

(били) војна лица. Они су ми на многе ствари указали, а идеје о којима смо причали годинама, скупљајући се и понекад и обилазећи терене, коначно су дочекале своје свјетло дана. Захваљујем се и пјеснику Бору Граховцу, који ми је несебично уступио пјесму о Крсту Ђерићу, а која је приложена у склопу прилога ове монографије. Захвалност дугујем и потпуковнику Драженку Буквићу чија је активност, у вези са досијеом Крста Ђерића, била врло значајна и за једног историчара је представљала изузетну важност. Такође, захваћан сам Срђану Чабрилу за техничку припрему, као и проф. Ани Влатковић за превод на енглески.

На крају, баш како је то био случај и у претходној монографији, захвалност дугујем својим родитељима, пријатељима и свим драгим људима са којима неријетко дијелим идеје везане за науку.

У Требињу, на Благовијести 2024.

Аутор.

УМЈЕСТО УВОДА – БИОГРАФИЈА ПОРУЧНИКА ЂЕРИЋА

Крсто Ђерић рођен је 24. априла (по новом календару) 1911. у селу Горња Трусина – заселак Мокри До³, општина Невесиње – срез Невесиње.⁴ Рођен је као четврто дијете Луке и Милице Ђерић, рођ. Вујовић. Његови родитељи су осим њега имали синове Рајка⁵ и

³ Јефто Дедијер је Херцеговину описао и детаљно истражио почетком двадесетог вијека. Он је 1908, путујући Херцеговином и пишући антрополошке студије, утврдио да се тада већ увелико могло причати о политичким границама Херцеговине. С тим у вези, бавио се и српским селима, међу њима поменувши и невестињски крај. Интересантно је да је Дедијер у свом дјелу поменуо готово сва околна села изузев Горње Трусине под тим именом, која је несумњиво била насељена тада. Наиме, Дедијер помиње Доњу Трусину, Џинов До, Џинову Махалу, Бежђеће, и др. Он је заселак Мокри До, који је родно мјесто Крста Ђерића, смјестио у оквиру села Џинов До, наводећи да се село Џинов До дијели на двије махале – Џинов До и Мокри До. У својој студији наводи да у Мокром Долу живе Ђерићи, који су старином Мучибабићи и да су поријеклом из Никшића. Према његовим подацима, на Трусину, односно у Мокри До доселили су се током XIX вијека. (Јевто Дедијер, *Херцеговина*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1909), 206–230).

⁴ Војни архив, Фонд: Досијеа персоналних података официра Краљевине Југославије, досије Ђерић (Лука) Крсто. (даље у тексту: ВА, ДПП, Ђ(Л)К).

⁵ Рајко је преживио Други свјетски рат. Био је ожењен Аницом, рођеном Кулушић, чије изјаве су и кориштене за рад.

В. Ј. Ј. Ј.

МИНИСТАРСТВО ВОЈСКЕ И МОРНАРИЦЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

1) Број регистра

а) листен- ице	б) војног округа
969	374/96

КАРТОН

ОДНОСА
ЛИЧНИХ И СЛУЖБЕНИХ ПОДАТАКА ОФИЦИРА (ВОЈНИХ ЧИНОВНИКА)

III
2) Број картона

3)	Род нај струка	Артиљерски	
4)	Чин	Капитан	
5)	Породице	БЕРИЋ	
	Очево рођено	ЛУКА	
	Рођено	КРСТО	
6)	Лични опис:	Стас: Висок	Бркови: Брије
		Лице: Дугуљасто	Уста: Правилне
		Коса: Смеђа	Брада: Брије
		Очи: Плаве	Особени знаци: Нема
		Нос: Правилан	

7) Стручна ранглиста: АКТИВНИХ

Година									
Страна									
Број									

1 ЛИЧНИ ПОДАТАЦИ:

8)	Село:	Мокри Дол	9)		
	Општина:	Невесиње			
	Надлежно место:	Невесиње			
	Бановина:	Зетска			
	Војни округ:	Требње			

Датум
рођења:
(по новом
календару)

24.
априла
1911

Образац Бр. 338.

Слика из војној досијеа.
Извор: ВА, ДПП, Б(Л)К.

Влада⁶, као и ћерке Љубицу и Паву.⁷ На свијет је дошао уочи велике буре – Великог рата, чије су се значајне посљедице осјетиле и међу херцеговачким тежацима. Највећи сукоб у историји човјечанства до тада, прекинуо је миран, али и тежак живот сељана Херцеговине, који су од 1878. проводили малтене најдужи период мира у посљедњем вијеку. Његов отац Лука био је учесник Великог рата и погинуо је током 1916. на Тиролау⁸, обзиром да је био мобилисан у аустроугарску војску. Његова смрт покренула је породичну трагедију. Крстова мајка Милица умрла је од шока када су јој јавили за смрт мужа. С тим у вези, и Крсто је од малих ногу био сироче и као такав одрастао је у најму. Судбина му је одредила да буде борац још од малих ногу и да се грчевито бори кроз живот. У најму, одрас-

⁶ Владо је као дијете из Босне и Херцеговине послат у Војводину, гдје су многа дјеца, сирочад, завршила у трагедији Великог рата. У пописну књигу је заведен под редним бројем 63. Ту је написано да је Берић Владо, од родитеља Луке и Цвијете са Трусине. Неоспорно је да је име мајке погријешено, јер се мајка звала Милица. Да се ради о Крстовом брату говори податак да други Лука Берић на Трусини није постојао. У Војводини је био смјештен у породици Влада Трумића у Илинцима у Шиду, што видимо из архивског документа у Архиву Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима. Нажалост, немамо даље информације о њему и врло је вјероватно да је као дијете преминуо. (Архив САНУ, Сремски Карловци, фонд: Велики управни и просветни савет, кутија Деца послата на прехрану, 1918.).

⁷ Љубица је касније била удата за Јефта Иванишевића на Бежђеће, а Пава за Николу Стевановића у Лукавац.

⁸ Непознато је да ли је он био у саставу Босанско-херцеговачке пјешадије, или је био дио трупа присилно мобилисаног становништва након отпочињања рата. Једини податак који заправо имамо јесте да је погинуо на Тиролау 1916. и та година и стоји на породичној гробници на Горњој Трусини.

тао је у двије породице, најприје у породици Ковача, а затим и у породици Аћимовића.⁹

Слика са браћом Рајком.

Извор: породичне слике породице Ђерић.

Његов иако тежак живот, од најранијих година поклопио се са савезничком побједом у Првом свјетском рату и општим одушевљењем након рата. У том периоду Крсто је започео своје школовање. Четири разреда основне школе завршио је у Зовом Долу,

⁹ То је био случај и са његовом браћом и сестрама. Брат Рајко био је у ујчевини у Бијељанима код Вујовића, сестра Љубица је била најстарија па је по удаји код себе узела сестру Паву, док је брат Владо као дијете био послат у Војводину на издржавање, као једно од преко 500 дјеце са простора Босне и Херцеговине. Више о томе види: Мара Шовљаков, *Глад у Босни и Херцеговини и смештање деце у Војводину 1917–18*, (Нови Сад: Прометеј–РТС, 2018).

селу које се налази на око пет километара од Мокрот Дола. Још два разреда трговачке школе завршио је у Сарајеву. Након завршетка школе радио је као трговачки помоћник у Сарајеву. Као питомац уписао је Артиљеријску подофицирску школу 1. октобра 1929. У архивском досијеу налазимо податак да је, у складу са важећим правилима службе, 1. априла 1930. произведен у чин каплара 1. класе, затим 1. априла наредне године у поднаредника и 28. јуна 1935. у чин наредника војске Краљевине Југославије. У међувремену, 10. октобра 1934. положио је заклетву у артиљеријском пуку Краљеве Гарде. Осмог фебруара 1939. положио је испит за официра војске Краљевине Југославије.¹⁰

¹⁰ Подаци нам говоре да је 1926. мањкало око 5.000 подофицира у војсци. Све вријеме међуратног периода мањкало је подофицира. Иначе, позиција подофицира је у југословенској војсци била једнака војничком животу, обзиром да је подофицир устајао и лијегао са војском. За напредак у официрски чин, било је потребно да се одређени период проведе у подофицирском чину, затим да се у извјештајима кандидат оцијени као неко ко испуњава услове – да није кажњаван, да није инцидентан, да слуша наредбе виших чинова, да ревносно служи, итд. Тек након ових испуњених услова, полагао се официрски испит и тако се прелазило у виши чин. Унапређење у виши чин, све до чина потпуковника ишло је готово по аутоматизму. Потребно је било такође провести одређени временски период у одређеном чину, да официр не буде кажњаван и да има позитивне извјештаје надређеног старјешине. Према допунама Закона о устројству војске и морнарице 1929. продужен је рок служења официра у нижим чиновима, како би се избјегло нагомилавање официра са вишим чиновима. Због тога су потпоручници служили 4 године, као и поручници, капетани 3 године, док су мајори, потпуковници, пуковници и генерали служили 4 године. Види: Mile Bjelajac, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Jugoslavije: 1922–1935*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994), 148–149, 152–161, 178–189.

37)		УНАПРЕЂЕЊА:					
а) У ч и н		б) У к а з			в) Са рангом од:		
		Број	Датум	Страна Ступањеног војног листа	Дана	Месеца	Година
1	каплара — морнара I класе	62	1 априла 1930 годи- не	Наредба Команданта Арт. чифл. школе	1	апри- ла	1930
2	поднаредника	48	1 априла 1931 годи- не	Наредба Команданта Арт. чифл. школе	1	апри- ла	1931
3	наредника	67	28 јуна 1935 годи- не	Наредба Команданта Арт. чифл. школе	28	јуна	1935
4	наредника — водника						
5	австаника						
6	потпуковника — УЧИН НАСТАВНИКА	Ал. Бр. 31892	1 октобра 1939 годи- не	1966/39	1	окт.	1939
7	поручника — поручника фрегате — нижег војног чиновника III класе						
8	капетана II класе — поручника бојног брода II класе — нижег војног чиновника II кл.						
9	капетана I класе — поручника бојног брода I класе — нижег војног чиновника I кл.						
10	мајора — капетана корвете — вишег вој- ног чиновника IV класе						
11	потпуковника — капетана фрегате — ви- шег војног чиновника III класе						
12	пуковника — капетана бојног брода — ви- шег војног чиновника II класе						
13	бригадног фелерала — контраадмирала — вишег војног чиновника I класе						
14	дивизионог фелерала (струке) — вице- адмирала						
15	армиског фелерала — адмирала						
16	војводе						

Слика из војној досијеа - напредовање у чиновима.

Извор: ВА, ДПП, Б(Л)К.

На приједлог Министра Војске и Морнарице Милана Ђ. Недића, под бројем Ађ. бр. 31892 од 1. октобра 1939. произведен је за официра у чину потпоручника.¹¹ Два дана касније произведен је за активног артиљеријског потпоручника.¹² Своју писмену заклетву предао је 9. октобра 1939. командиру 4. батерије 25. артиљеријског пука у Петрињи.¹³

У Петрињи је службовао до почетка Другог свјетског рата у Краљевини Југославији. Као мјесто, Петриња је кроз историју представљала једно врло важно мјесто у војном ланцу српског народа. Она је била један од центара живота Војне границе и живот у њој, као и служба, били су посвећени управо и искључиво војним питањима.¹⁴ Петриња је била војни комунитет, што је за вријеме постојања Војне границе чинило повлаштеним крајишким градом.¹⁵ У тренуцима Ђерићеве службе међунационални односи

¹¹ *Службени војни лист*, 1. октобар 1939, чланак 5, стр. 3.

¹² *Службени војни лист*, 3. октобар 1939, чланак 4, стр. 14.

¹³ ВА, ДПП, Ђ(Л)К.

¹⁴ Петриња је била центар Банске крајине. Уопште, о Војној крајини написани су томови историје. Издвојићемо нека од капиталних дјела, у вези и са Петрињом: Ivica Golec, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske krajine (1777.–1871.)*, (Sisak: Državni arhiv u Sisku, 2003); Војин Дабић, *Банска крајина (1688–1751) – прилози историји српској и хрватској народа и крајишкој уређења у Банији*, (Београд: Историјски институт, 1984); Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnici: povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535–1881) I–II*, (Zagreb: Naprijed, 1997); Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine*, (Zagreb: Leykam international, 2011), и др.

¹⁵ Ivica Golec, „Vojni komunitet Perinja u posljednjem desetljeću svog opstanka (1861.–1871.)”, *Zbornik uz 70. godišnjicu života Dragutina Pavličevića*, ur. Ivan Čizmić, (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2002), 224.

су били, као и у већини мијешаних мјеста Бановине Хрватске, углавном сложени. Његова служба је самим тим била једнако компликованија, узимајући у обзир да је био Србин из Херцеговине, чији је отац био присилно мобилисан у Првом свјетском рату, и др.

Најприје је био у 9. батерији 29. самосталног артиљеријског пука, а затим је по стицању официрског чина своју каријеру наставио у штабу 25. артиљеријског пука. Због несрећног случаја нехотичног рањавања, био је неспособан за трупну службу, а способан за канцеларијску службу што се види из извјештаја у његовом досијеу.¹⁶ Наиме, током боравка код куће на Трусини, највјероватније крајем 1939, Крсто Ђерић је несрећним случајем рањен. Боравећи на једном весељу код Шћепана Црногорчића, користио је свој службени пиштољ током прославе. Током враћања пиштоља у футролу, пиштољ је нехотично опалио и ранио га низ ногу, што је био и основни разлог за његову неспособност за трупну службу. У картонима из 1939. и 1940. јасно се види да је користио и одсуства, али и боловања од 31 дан 1939, односно 80 дана 1940. што његов персонални досије и потврђује.¹⁷ То нас наводи на закључак да је рањен крајем 1939. и да је повезао тих 31 дан боловања крајем те године и 80 дана боловања почетком наредне године.

Из његовог персоналног досијеа такође сазнајемо да се радило о прибраном и мирном официру, који се врло добро старао за државну имовину и који је за своју личну имовину био „умјерено штедљив”.¹⁸ Током

¹⁶ ВА, ДПП, Ђ(Л)К.

¹⁷ ВА, ДПП, Ђ(Л)К.

¹⁸ Несумњиво, његово сиромаштво у дјетињству и тешко одрастање учинило га је таквим.

редовних извјештаја на крају година, добијао је позитивне оцјене својих надређених и као такав одговарао је позицији коју је обављао у пуку. Извјештај из 1940. потврђује да је означен као особа која заслужује унапрјеђење у виши официрски чин. Иако досије на насловној страни пружа податке о потпоручнику¹⁹, на слици у војној униформи се јасно виде двије звјездице и поручнички чин. У свим извјештајима јасно се уочава да се ради о подофициру, односно официру који није кажњаван за вријеме своје службе.²⁰

¹⁹ ВА, ДПП, Ђ(Л)К

²⁰ ВА, ДПП, Ђ(Л)К.

РАТНИ ПУТ 25. АРТИЉЕРИЈСКОГ ПУКА

Краљевина Југославија била је нападнута од стране сила Тројног пакта на челу са нацистичком Њемачком, 6. априла 1941. Тада је отпочео Априлски рат, који је трајао наредних 11 дана. Испоставило се да се југословенска војска никако није могла одурпијети вишеструко надмоћнијем непријатељу, који је на Краљевину Југославију ударио са неколико страна. Између осталог, не улазећи у саму дубину рата и његове токове, осврнућемо се накратко на 25. артиљеријски пук, у коме је до 1941, односно почетка Априлског рата, служио поручник Ђерић.

Пред почетак рата, тачније крајем 1939, Краљевина Југославија била је подијељена на армијске области. *Прва армијска област* била је у Новом Саду, *Друга армијска област* у Сарајеву, *Трећа армијска област* у Скопљу, *Четврта армијска област* у Загребу, *Петна армијска област* у Нишу и *Приморска армијска област* са сједиштем у Мостару. У оквиру *Друге армијске области*, налазиле су се дивизије, гдје је у оквиру Врбаске дивизије са сједиштем у Бањој Луци, био и 25. артиљеријски пук. Осим 25. артиљеријског пука из Петриње, гдје је Ђерић службовао, у саставу Врбаске биле су и сљедеће јединице: 26. пјешадијски пук (Сисак), 33. пјешадијски пук (Бања Лука), 44. пјешадијски пук (Оточац), 55. пјешадијски пук (Бихаћ) и 9. артиљеријски пук (Бања Лука).²¹

²¹ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posljedice*

Међутим, на дан 6. априла 1941. снаге војске Краљевине Југославије су биле у фази активирања и концентрисане у 31 дивизију. Дивизије су биле концентрисане у три групе армија, са снагама Трупа приморске армијске области и Ратног ваздухопловства. Пук у ком је служио Ђерић био је у оквиру *Треће ирује армија* које су имале задатак да поведу офанзиву према италијанским снагама у Албанији и њемачким снагама у Бугарској. *Трећом ирујом армија* командовао је армијски генерал Милан Недић, док је начелник штаба био генералштабни бригадни генерал Миодраг Дамјановић. Сам пук био је у саставу Вардарске дивизије, која је имала задатак да последије укупних прикупљања продре у Албанију, са тежњом да што прије избије на ријеку Дрим, да је пређе и даље надире правцем Пука–Љеш.²² Том дивизијом командовао је дивизијски генерал Душан Крстић, док је начелник штаба био генералштабни потпуковник Петар Томац.²³

По отпочињању сукоба, Вардарска дивизија се подијелила на Дебарску и Струшку групу, гдје је 25. артиљеријски пук био у саставу Дебарске групе. Та група је имала задатак да крене у офанзивна дејства, али је услед њемачких продора морала да пређе у дефанзиву. На овом дијелу фронта офанзива њемачке и италијанске војске била је вишеструко надмоћна, а нарочито се истицала моторизована СС дивизија „Адолф Хитлер“. С тим у вези, Вардарска дивизија је заиста покушавала пружати надљудски отпор, али је углавном имала искључиво дефанзивна дејства.

poraza, knjiga 2, (Beograd-Titograd: Partizanska knjiga – Narodna knjiga – Pobjeda, 1984), 103–104.

²² Исто, 247–276.

²³ Исто, 708.

Уопште *Трећа ирџа армија* није успијевала да одоли моћном непријатељу, тако да је већ 7. априла њемачка војска била у Скопљу. Од тада је била скоро па у потпуној дефанзиви, све док није потписана капитулација 17. априла 1941.²⁴

То је био крај и онако изгубљеног рата, у коме су јединице биле ван могућности да се држе планова или организације. Неки од војника су заробљени, а неки су одлучили да одступе својим домовима. Једна од таквих личности које су избјегле заробљавање био је и поручник Крсто Ђерић. Вратио се на родну Трусину и ставио се на чело јединица својих комшија, сељана и устаника који су током лета 1941. пружали надљудски отпор усташким окупаторским властима.

²⁴ Исто, *passim*.

ЈУНСКИ УСТАНАК 1941. У НЕВЕСИЊУ И ПРЕДЈЕЛИМА ТРУСИНЕ

Термином „Јунски устанак“ у историографији називамо серију сукоба, устанака и отпора српског становништва Источне Херцеговине против марионетске Независне Државе Хрватске (НДХ), у периоду јуна и почетка јула 1941.²⁵ Одмах по формирању Независне Државе Хрватске, 10. априла 1941. у Загребу, усташки режим се устремio на српски народ. Ћирилица је свакако одмах била забрањена. Током априла и маја, усташке власти су по Херцеговини већ почеле ликвидације српског становништва, али прије масовних убиства акције су се сводиле на застрашивања, привођења, саслушања уз малтретирања, разоружавања и др.

Италијани су у мају 1941. *Римским ујеворима* препустили усташама успостављање власти у Херцегови-

²⁵ Током јуна 1941. на простору Херцеговине дошло је до серије отпора српског становништва усташким окупаторима. Одмах по формирању НДХ усташке власти су почеле прогоне, малтретирања и касније убиства недужног народа по Херцеговини, што је народ и подигло на оружје. Најприје, тај облик отпора био је заправо само отпор, да би врло брзо постао устанак, гдје су устаници створили слободне просторе, цјеловите области и села у којима није било усташких власти и у које усташе нису могле ни ући. Почевши од отпора у Доњем Дрежњу, преко устаничких акција у Гацку, па све до устанка који је превазишао локални карактер на Трусини у Невесињу, читав тај период у историографији се назива „Јунски устанак“.

ни.²⁶ Источна Херцеговина је тим, изузев Стоца, била под надлежношћу 4. оружничке пуковније, која је до 28. маја заузела подручје Требиња, Љубиња, Билеће, Гацка и Невесиња. Столац и Берковићи су потпали под надлежност дубровачког крила 2. оружничке пуковније.²⁷ Подручје Херцеговине било је подијељено између двије велике жупе – Дубрава и Хум. Невесиње је припадало великој жупи Хум, док су Гацко, Билећа, Требиње и Столац били у великој жупи Дубрава.²⁸

Сама власт у Источној Херцеговини била је успостављена до краја маја, када су у Источну Херцеговину стигле снаге Домобранства – регуларне војске и Оружништва – жандармерије. У Невесињу су усташе већ од 1. јуна 1941. хапсиле људе, када је и пала прва жртва, шеснаестогодишњи гимназијалац Милош Нишавић²⁹, кога је убио лично Фрањо Судар – натпоручник. Као разлог убиства овог средњошколца,

²⁶ Luciano Monzali, "La difficile alleanza con la Croazia ustascia". In: Caccamo, Francesco & Monzali, Luciano (Eds.), *L'occupazione italiana della Jugoslavia 1941-1943*, (Firenze: Le Lettere, 2009), 64-70; Срђа Трифковић, *Усташе. Балканско срце шуме*, (Београд: Catena mundi, 2022), 182-192; Dragan Nenezić, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941-1943*, (Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999), 78-79; Alberto Becherelli, *Italia e stato indipendente croato 1941-1943*, (Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2012), 91-101; Sanela Schmid, *Deutsche und italienische Besatzung im Unabhängigen Staat Kroatien: 1941 bis 1943/45*, (Berlin Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2020), 48-49, 83. Текст Римских уговора објављен је у Ministero degli Affari Esteri, *Trattati e convenzioni tra l'Italia e gli altri Stati*, vol. 57, Roma 1952.

²⁷ Mladen Colić, *Takozvana Nezavisna država Hrvatska 1941*, (Beograd: Delta-pres, 1973), 288-300.

²⁸ Fikreta Jelić-Butić, *Ustase i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, (Zagreb: Liber, 1978), 103-104.

²⁹ Можда и Нишовић. Презиме свакако није невестињско.

које ће постати уобичајена појава лета 1941. Судар је навео да је „сакрио свога оца четника бјегунца“.³⁰ То је заправо био увод у геноцид над српским живљем у Херцеговини.³¹

Усташке власти су одмах по успостављању својих команди кренуле у разоружавање становништва, очекујући да многи имају ловачко оружје, али и војно оружје, јер су већ неки од војника Краљевине Југославије били код куће. Почетком јуна, тачније 2. јуна, усташе су упале у село Удрежње и убиле 27 мјештана, што је узнемирило мјештане.³² У једној

³⁰ Божидар Н. Чучковић, *Злочини у Херцеговини у Другом свјетском рату*, том 1, (Требиње: Музеј Херцеговине, 2003), 453–456; Savo Skoko, *Pokolji hercegovačkih Srba '41*, (Београд: Стручна књига, 1991), 39–40.

³¹ О геноциду су написане стотине хиљада страница, што домаће, што стране историографије. Нека од релативно новијих дјела можемо издвојити: Милан Кољанин, (ур.) *Усташка зверство. Зборник докумената (1941–1942)*, (Нови Сад–Бањалука: Архив Војводине, 2020); Милан Гулић, *Страдање мостарских Срба у Независној држави Хрватској 1941–1945*, (Београд: Свет књиге, 2017); Динко Давидов, *Тошални геноцид: Независна држава Хрватска (1941–1945)*, (Београд: Завод за уџбенике, 2013); Радослав Ђ. Гађиновић, *Насиље над Србима у XX веку: узроци и последице*, том 2, (Београд: Eurobook, 2017); Сретен Јаковљевић, *Скривена историја о страдању Срба на простору НДХ 1941–1945*, (Београд–Требиње: Lokal pres, 2021); Василије Ђ. Крестић, *Досије о ђенези геноцида над Србима у НДХ*, (Нови Сад: Прометеј, 2009); Michele Frucht Levy, „The Last Bullet for the Last Serb”: The Ustaša Genocide against Serbs: 1941–1945”, *Nationalities Papers*, XXXVII, No. 6. (2009), 807–837; Pino Adriano and Giorgio Cingolani, *Nationalism and Terror. Ante Pavelić and Ustasha Terrorism from Fascism to the Cold War*, (Budapest–New York: CEU Press, 2018), и други.

³² Б. Н. Чучковић, *Злочини у Херцеговини...*, том 1, 484–485; Милан Граховац, „Невесиње у Јунском устанку 1941“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“

од стандардних акција усташких снага у разоружавању становника, 3. јуна је група од око двадесетак усташа у селу Доњи Дрежањ дочекана оружјем од стране мјештана, који су били узнемирени дешавањима у Удрежњу. Усташе су се накратко зауставиле пред махом ловачким оружјем мјештана и убрзо се појачале снагама домобрана и затим потиснули мјештане и попалили њихове домове.³³ У свом пиру у Доњем Дрежњу затекли су само три жене – Тодору стару 60 година и Цвијету Ивковић којој су бајонетом искасапили груди и дијете Анђелу коју су ставили на груди Цвијете.³⁴ Сукоб у Доњем Дрежњу је био први спонтани, односно самоорганизовани облик отпора, искључиво отпора, у Источној Херцеговини, а у њему је Милорад Екмечић видио почетак планског уништавања Срба.³⁵ Да је овај отпор био нужен и да је усташка власт спремна на злочине видјело се већ наредну ноћ,

Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ћоровић“ Београд, 2002), 391.

³³ Davor Marijan, „Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini 1941. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 35 br. 2, (2003): 550.

³⁴ S. Skoko, *Pokolji hercegovačkih Srba '41...*, 83; Саво Скоко, Милан Граховац, *Злочини Независне Државе Хрватске и немачкој окупације у Херцеговини 1941–1945*, књига 1, (Београд: Филип Вишњић, 2012), 156–157; М. Граховац, *Невесиње у Јунском устанку...*, 393–394.

³⁵ Здравко Антонић, „Карактер и значај Јунског устанка у Херцеговини 1941. године“, у: *Зборник радова на тему: Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ћоровић“ Београд, 2002), 687; Милорад Екмечић, „Корени револуције 1941.“, у: *Зборник радова на тему: Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ћоровић“ Београд, 2002), 238–239.

4/5. јун када су мјештани села Корита похватани и побацани у Корићку јаму. То је био довољан разлог да се у Гацку 6. 7. и 8. јуна народ села Казанци и околних села дигне на устанак.³⁶ У наредном периоду су усташке снаге убијале по невесињским селима. Нека од села су попаљена, а у неким су мјештани хватани, мучени и стријељани. Након што су се италијанске снаге повукле из Невесиња 17. јуна, усташе су убиле 117 затвореника, српских талаца и недужних мјештана, у војном логору.³⁷ То је био окидач за нови устанак у невесињском крају.

На локалну историју директно пропорционално утиче општа, па су тако ратне активности зараћених страна у Другом свјетском рату у свијету јако одјекнуле и у Херцеговини. Нацистичка Њемачка је, завршивши обрачун са Краљевином Југославијом, али и Грчком, све своје снаге могла да окрене ка Совјетском Савезу (СССР), у Херцеговини углавном називаном Русија. Комунистичка партија Југославије је на терену увелико радила. Имала је своје комесаре и симпатизере по херцеговачким и црногорским мјестима, који су се вјешто чували и чекали „на Русију“, да би и они

³⁶ О томе види: Петар Б. Мандић, *Јунски устанак Срба у Херцеговини 1941*, (Београд: Лом, 2003); Ђорђе О. Пиљевић, „Устанак у Херцеговини 1941.“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа-Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 281–307; Драга Мاستиловић, „О попу Радојици Перишићу и Јунском устанку херцеговачких Срба 1941. године“, *Реликвија* 1–2, (2004): 7–22; D. Marijan, *Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini...*, 551–555.

³⁷ Милан Гулић, „Невесиње у Другом свјетском рату“, у: *Невесиње–монографија*, ур. Светко Ковач, (Невесиње: Општина Невесиње – Удружење Невесињаца Београд, 2019), 107.

предузели нешто. Нападом Њемачке на СССР 22. јуна 1941. и у Херцеговини се ствари мијењају. Симпатизери и припадници комунистичког покрета, који су до тог датума, као што смо то назначили, углавном били пасивизирани, од тада су се активно укључили у устаничке ствари. Тај напад није покренуо на одлучан и организован устанак само комунисте, већ и генерално сељане и устанике, јер је српски народ традиционално везан за „мајку Русију“. Такође, у тим данима су преко Трусине пролазили Хрвати из Доње Херцеговине, који су гонили стоку на планину и враћали се пјевајући усташке пјесме. Поручник Ђерић је био јако узменирен и био је љут на Шћепана Црногорчића који је држао кантину – продавницу на Трусини и продавао им потрепштине. Према изјави његове невјесте, тада му је поручио „да ту кантину што прије затвори и да бјежи“. Ускоро је сам Црногорчић убијен од стране усташа.³⁸

У невесињском крају је прави устанак, који је у потпуности надрастао локалне сукобе, избио 24. јуна 1941. када су устаничке снаге нападе оружане постаје у Лукавцу, Риљима, Оџаку и Киџином Селу. Овдје треба напоменути да устаници који су подигли устанак у Невесињу у тим тренуцима, како то пише М. Граховац, „нису ни знали за Јосипа Броза Тита... ни за Дражу (Драгољуб Михаиловић – Л.Р.)“, већ је то била народна устаничка војска.³⁹ Та војска је у себи објединила, усред егзистенцијалне угрожености народа, све чиниоце – и националисте и комунисте, који су се

³⁸ Изјава Анице (рођ. Кулушић) Ђерић (1911–2008), узета и записана за њеног живота од стране члана породице и чува се у породици.

³⁹ М. Граховац, *Невесиње у Јунском устанку...*, 400.

најприје заједно борили. Истог дана група од око тридесетак усташа упала је на Трусину и заробила четири Србина, који су убијени на Берковићима. То је навело мјештане Трусине да распореде страже око села. Овим акцијама, власт Независне Државе Хрватске углавном је збачена у већем дијелу невесињске територије.⁴⁰

Убрзо су устаници напали и само Невесиње, које је у том тренутку бранило 250 усташа, 250 домобрана, 20 оружника и 120 „дивљих“ усташа.⁴¹ Из два покушаја нису успјели заузети Кнежачу, иако су стигли до зграде некадашњег среског начелства. Град је одмах стављен под опсаду, а одлучено је и да се затворе путеви око Бишине и планине Трусине.⁴²

Послије усташког неуспјеха освајања Невесиња, усташе су остале да држе град. Устаници су позивани на предају, а 27. јуна је објављен званични јавни позив да се сви Срби из околине града јаве у војни логор, без обзира на пол и годиште. Позиву се одазвало око 800 људи, а Фрањо Судар им је припремио ликвидацију.⁴³

⁴⁰ М. Гулић, *Невесиње у Друћом свјетском...*, 107–108; S. Skoko, *Pokolji hercegovačkih Srba* 41..., 171–172.

⁴¹ Појам „дивљих“ усташа или у народу раширеног назива „насташа“ представља војне формације које су биле самоорганизоване и без контроле Усташке војнице, али уз подршку Загреба. Ово заправо представља клику највећих криминалаца, пропалица и проблематика, који су и радили најгора дјела попут силовања, клања, мучења, итд. Појам и њихове акције је такође објаснио и Бојан Димитријевић у: Bojan B. Dimitrijević, *Ustaška vojska Nezavisne Države Hrvatske*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2022), 64–75, 92–95.

⁴² М. Гулић, *Невесиње у Друћом свјетском...*, 108–109; М. Гулић, *Стрдања мосћарских Срба у Независној Држави Хрватској...*, 136–137.

⁴³ Здравко Антонић, *Документи о иеноциду над Србима у Босни и Херцеговини*, (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2001), док. бр. 86, 281–282.

У овим данима власти НДХ заправо нису знале шта је са Невесињем, јер нису имали никакву везу. То је ријешено на начин да су два авиона из зрачне луке из Сарајева надлијетала Невесиње и осмотрила да су усташе још увијек у граду, али су и примијетили групу устаника од око 50 људи у народним одијелима на правцу Кифино Село – Невесиње и на њих је отворена ватра. Након тога су се авиони вратили у луку и поднијели извјештаје.⁴⁴

Устаницима је постало јасно да ће усташе у Невесињу добити појачања и с тим у вези поставили су своје снаге са циљевима блокаде у правцу Бишине, Трусине и Морина. Снаге у Бишини су се два дана успјешно бориле са усташама, које су надирале из правца Мостара и морали су се у коначници повући. Усташке снаге најприје од око 1.200 војника, касније 2.700, ушле су у Невесиње 27. јуна увече.⁴⁵ Устаници су се повукли на линију Студенци – Зови До – Дрежањ – Братач – Колешко.⁴⁶ Пошто су усташке власти увидјеле да се устаничка ствар неће лако ријешити, 27. јуна је издата „изванредна законска одредба“ о заустављању репресија и кажњавању сваког онога ко је извршио било какво насиље над било којим становником НДХ. Анте Павелић је одмах у Херцеговину послао заповједника Копнене војске Владимира Лаксу, као посебног опуномоћеника, да заустави устанак. Лакса је одмах прогласио ванредно стање у великим жупама Дубрава и Хум, ставио све под своју команду, ослободио таоце,

⁴⁴ D. Marijan, *Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini...*, 559.

⁴⁵ Саво Скоко, *Антифашистичка невестињска пушка. Први оружани устанак против фашизма у Европи*, (Невестиње–Београд: СО Невесиње – Свет књиге, 2012), 223–224.

⁴⁶ М. Гулић, *Невестиње у Другом свјетском...*, 110.

укључујући и оних 800 у Невесињу.⁴⁷

Владимир Лакса је лично допутовао у Невесиње 1. јула, гдје је одржао састанак са Антоном Прохаском – командантом Невесињске домобранске бригаде, Рудолфом Кучером – комадиром вода у Невесињу, Иваном Ранчелом – заповиједником посадног батаљона у Невесињу, Николом Млађеновићем – предстојником котарске области Невесиње, Шукријом Пекушићем, Сулејманом Башагићем и кадијом Сердаровићем. Састанак је имао за циљ да се направи предах офанзиве коју су започеле усташке снаге, како би се у потпуности деблокирало Невесиње, а у циљу смиривања устаника и позива истих на преговоре. Лакса је путем курира размијенио неколико писама са Петром Самарцићем, једним од главних команданата невестињских устаника, са циљем преговора и смиривања. Након пропасти ове иницијативе, усташка офанзива је настављена.⁴⁸

⁴⁷ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска ђушка...*, 222–223.

⁴⁸ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска ђушка...*, 230–235; *Босна и Херцеговина. Саслушања српских избјеглица*, прир. Вељко Ђурић Мишина, књ. 6, изјава Вуковића Драгутина, (Бања Лука – Нови Сад: Удружење архивских радника Републике Српске – Архив Републике Српске – Архив Војводине, 2023); М. Граховац, *Невестиње у Јунском устанку...*, 411–412.

СУКОБИ НА ТРУСИНИ 1941.

Опуномоћеник Лакса је устаницима након покушаја преговора дао рок до 2. јула увече да обуставе отпор, а како они нису хтјели пристати на то, усташка офанзива је настављена.⁴⁹ Чак су и прије наставка ове операције Италијани покушавали да убиједе устанике да одустану од оружаних акција. Генерал Алесандро Лузана је лично обилазио српска села, обећавајући гаранције ако се сељани смире, али српски народ је био антиокупаторски расположен.⁵⁰

Задатак усташких снага био је да се овлада путним правцем Мостар–Невесиње–Гацко; Плужине–Морине, као и Берковићи–Невесиње, који је водио преко планине Трусине. На почетку сукоба је овај правац био крилни правац, али се због значаја и снажног отпора устаника претворио у главни правац продора усташких снага. Наредног дана, 3. јула, услиједила је завршна офанзива усташких снага, којима је овај пут помагала италијанска дивизија „Марке“⁵¹ – 55. пук и 49. легија „Црних кошуља“ са једним дивизио-

⁴⁹ М. Граховац, *Невесиње у Јунском устанку...*, 413.

⁵⁰ С. Скоко, *Антифашистичка невесињска ђушка...*, 237.

⁵¹ Мостар је за Италијане, уз Книн, представљао најзначајнији град Друге зоне. С тим у вези, током окупације у Мостару је била дивизија „Луторио“ која је и извршила окупацију, касније је замијењена дивизијом „Марке“ која је била под командом генерала Рикарда Пентималија. Главни гарнизони били су постављени у Невесињу, Стоцу, Гацку и касније, Коњицу и Јабланици. (Eric Gobetti, *L'occupazione allegra. Gli italiani in Jugoslavia 1941–1943*, (Roma: Carocci, 2007), 49–50).

Заклѣтва

Ја Крсто А. Ђерик, закљича се свеношћин
војем, да ћу Врховној заповеднишћу све војне опле, Краљу
југославије Краљу Србу, свагда и у свима прилика-
ма, бити веран, свом дутом одан и послушан; да ћу се
за Краља и Отаџбину жртвовати до смрти; да Војничку Завета-
бу нигоде и никад не ћу изневерити и још ћу заповестима ових
претходних и будућих мојих командира слушати и верно извршавати.
Напомињајући се!

9 Октобра 1939 год.
Петриња.

Артиљерски потпоручник,
Крсто А. Ђерик

За је артиљерски потпоручник Ђерик
А. Крсто, поред напаване ушне закљиче, својеручно
потписао и потписао ову закљичу, својом табл. 394
правилу, бројем 5. део, Аврзи:

4. БАТЕРИЈА
25. Артиљерског пука
Лоб. Бр. 392
9. Октобра 1939 г.
ПЕТРИЊА

Напомињајући се,
Знајући да је...

Слика својеручно писане и потписане
закљиче из војној досијеа.
Извор: ВА, ДПП, Б(Л)К.

ном артиљерије и четом лаких тенкова „Зара“, снагама које су биле стациониране у Требињу.⁵²

Тежиште напада непријатељских снага било је на путном правцу Берковићи–Невесине, односно на Трусини. На Трусини су заправо од почетка устанка вођење значајне борбе против усташких снага. Устаничке чете су биле састављене од устаника из околних села: Доња и Горња Трусина, Студенци, Бежђеђе и Ракова Нога, а њима је командовао поручник Крсто Ђерић.⁵³ Краљев официр, који је имао војно искуство, командовао је јединицама састављеним од његових комшија и сељана и оне су сасвим сигурно управо њему исказивале и највећу послушност. На његовој командној улози и јесте акценат, обзиром на то да је већина историографа из комунистичког периода, нажалост, стављала акценат на народног хероја Дукицу Граховца, који је неоспорно имао своју улогу у устанку, само не у овој етапи.⁵⁴ Према изјавама савременика, у каснијем периоду, „није комуниста Дукица Граховац учествовао у борбама са устаницима против усташа ни када је Крсто Ђерић зауставио усташе, сатника Мија Бабића на Трусини, нити било гдје“.⁵⁵ Разлог заобилажења Ђерића у помињању предводника устаника 1941. свакако лежи и у чињеници да није хтио да приступи комунистичком покрету. Иако су, према

⁵² С. Скоко, *Антифашистичка невинска пушка...*, 235, 239; М. Гулић, *Невинска у Другом светском...*, 111.

⁵³ С. Скоко, *Антифашистичка невинска пушка...*, 239.

⁵⁴ О томе види: Владо Иваниш, „Устаничко Невесине“, у: *Херцеговина у НОБ април 1941 – јуни 1942*, том 3, ур. Свето Ковачевић, (Београд, 1986), 485; П. Б. Мандић, *Јунски устанак...*, 214–215.

⁵⁵ Василије Кулић, *Злочини комуниста у Херцеговини 1941–1958*, изјава Данила Пашајлића, (Београд: АМД систем, 2010), 89.

*Слика у војном шињелу у Пејџрињи.
Извор: породичне слике породице Берић.*

свједочењима савременика Ђерићу више пута нудили да се прикључи комунистичком покрету у свом крају, он није желио да се стави под команду комуниста.⁵⁶ Са њим је разговарано са разних нивоа, али је он остао вјеран заклетви коју је положио 1939. и у којој се завјетовао да ће Краљу и држави „свагда и свима приликама бити веран, свом душом одан и послушан“ и да ће се за Краља и Отаџбину „јуначки борити“.⁵⁷

Ђерић је још крајем маја 1941. размишљао о устанку народа свога краја и с тим у вези је разговарао са околним виђенијим људима. Устаничке снаге којима је командовао на Трусини држале су положаје на линији Магуница – Студенци – Мокри До – Зечак.⁵⁸ Овдје је такође битно истаћи да је у овом тренутку, и заправо све вријеме јуна и јула град Невесиње било под усташким властима, док је једини слободни крај заправо била Трусина и стога је одлучан усташки напад једино и имао ићи преко Трусине.

Усташким снагама које су се кретале из правца Стоца и Берковића командовао је један од најистакнутијих расова, поглавни побочник и командант тјелесне бојне поглавника Павелића, сатник–мајор Маријан Мијо Бабић (1903–1941). Бабић је био истакнути при-

⁵⁶ Вlado Ивковић, *Невесиње 1941*, (Мостар: ИКРО Прва књижевна комуна, 1980), 159.

⁵⁷ Својеручно написана и потписана официрска заклетва Крста Ђерића доступна је у оквиру његовог војног досијеа. (ВА, ДПП, Ђ(Л)К).

⁵⁸ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска пушка...*, 239; Обрад М. Буха, „Друга „Невестињска пушка““, у: Зборник радова на тему: *Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 436.

падник усташког покрета још од најранијих дана. Био је атентатор на Тонија Шлегла, директора *Juio-шћаміе* и *Новостіи* у Загребу, из 1929, заједно са Звонком Поспишилом. Одмах је побјегао са лица мјеста, а за њим је била расписана потјерница.⁵⁹ Такође је учествовао и у нападу на касарну Савског жандармеријског пука 5/6. август 1929. у Загребу, затим у диверзији на жељезнички мост преко Ломнице, нападу на пругу и др.⁶⁰ Након ових немилих догађаја, побјегао је из земље. Власти су његову главу уцијениле на 100.000 динара.⁶¹ У одуству му је најприје суђено, а затим је и осуђен, заједно са Звонком Поспишилом на смрт пред државним судом у Београду.⁶² У емиграцији је провео 11 година, гдје се бавио организацијом усташких кампова, а и учествовао је, заједно са Поспишилом, у атентату на краља Александра у Марсељу 9. октобра 1934.⁶³ По формирању НДХ био је организатор првих усташких концентрационих логора и полицијске службе. Разлог његовог доласка била је тзв. „видовданска акција“ гушења устанка у Источној Херцеговини и организовања покоља херцеговачких Срба. Дошао је 28. јуна 1941. у пратњи Рафаела Бобана и Антуна Погорелца, почасног припадника Павелићеве тјелесне бојне.⁶⁴

⁵⁹ *Време*, год. IX, бр. 283, 17. новембар 1929.

⁶⁰ *Правда*, бр. 71, 11. март 1932.

⁶¹ *Време*, год. IX, бр. 2823, 3. новембар 1929.

⁶² *Време*, год. XII, бр. 366, 15. март 1932.

⁶³ *Време*, год. XIV, бр. 4594, 23. октобар 1934.

⁶⁴ У јуну, а око Видовдана, усташе су на Берковићима направиле серију покоља српског живља. У једној од серија тешко је страдала породица Радан, када је за један дан убијено деветоро браће Радан. (*Босна и Херцеговина. Саслушања српских избејлица*, прир. Вељко Ђурић Мишина, књ. 6, (Бања

Одмах по доласку преузео је команду од Јуре Францетића над око 2.000 усташа, домобрана, „дивљих“ усташа и друге како је то писао Скоко „руље“ која се окупила „с коца и конопца“ и најприје позвао Трусињане да положи оружје. Када су то ови одбили, имајући за команданта часног поручника Крста Ђерића, повео је усташе на Трусину.⁶⁵

Трећег јула 1941. усташе су предузеле напад на положаје устаника на Трусини. Главни удар је био преко Кривог Дола (у народу Криводола) ка Мокром Долу – родном мјесту поручника Ђерића. Овим усташким јединицама у помоћ је ишао 17. домобрански батаљон, ојачан митраљеским водом 13. домобранске пуковније из правца Невесиња, како би устаницима ударио са леђа, што додатно истиче положаје на Трусини као велику сметњу усташама, које држе Невесиње. Усташка групација из правца Берковића предузела је напад у три колоне: лијевом је командовао поручник Рафаел Бобан, централним снагама усташки повјереник за Гацко Херман Тогонал и десном Мијо Бабић. Однос снага је био 10:1 у корист усташа, али су устаници пружили озбиљан отпор. Бабић је био изреволтиран отпором устаника и како

Лука – Нови Сад: Удружење архивских радника Републике Српске – Архив Републике Српске – Архив Војводине, 2023), 26).

⁶⁵ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска пушка...*, 240–242; Ivo Goldštajn, Slavko Goldštajn, *Holokaust u Zagrebu*, (Zagreb: Novi liber, 2001), 268; Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, (Zagreb: Globus, 1983), 287; Milan Bulajić, *Jasenovac: The Jewish-Serbian Holocaust (the role of the Vatican) in Nazi-Ustasha Croatia (1941–1945)*, (Beograd: Fund for Genocide Research – Stručna knjiga, 2002), 74; Mladen Vukomanović, „Ustanak u gornjoj Hercegovini juna 1941“, *Prilozi*, br. 1, (1966): 218; М. Граховац, *Невестиње у Јунском устанку...*, 413.

је то писао Саво Скоко никако му није било јасно „да шачица, такорећи, голоруких „четника“ може да застави његове бојовнике“. Због тога је узео свој аутомобил и неопрезно улетио на „ничију земљу“. Одмах се нашао у домету устаничке ватре и устаници под командом поручника Крста Ђерића су отворили ватру на њега. Од плотунске ватре смртно је рањен Бабић, погинуо је његов пратилац Антун Погорелац⁶⁶, док је шофер Стипе Шипрак успио да искочи и побјегне.⁶⁷ Заправо, према свједочењима самих устаника, Бабић је наравио грешку. Усташке снаге које су ишле из правца Доње Трусине, касниле су за осталим снагама, што Бабић у том тренутку није знао и својим аутомобилом, крећући се под мишљу да су снаге већ на Горњој Трусини, је наишао на засједу устаника, који су на њега отворили ватру.⁶⁸ Такође према изјави Ђура Чалије, а која се у потпуности поклапа са изјавама Анице Ђерић, Бабић је изашао из кола и двогледом осматрао околину, „а Крсто Ђерић је из шумарка осматрао њега“. „Када опалим, сви гађајте онога што држи двоглед“, биле су ријечи команданта Ђерића.⁶⁹ То је био јасан знак, након којег је Бабић смртно рањен.

Погибија овако значајне личности унијела је

⁶⁶ Погорелац је био истакнути усташа. Са Петром Оребом и Јосипом Беговићем је покушао атентат на краља Александра у децембру 1933. Тада су сва тројица били осуђени на смрт, али је касније та казна Погорелцу била замијењена доживотном робијом. (Саво Скоко, *Крваво коло херцеговачко*, књига прва, (Београд: СПКД „Просвјета“ – „Планета“, 1999), 165).

⁶⁷ С. Скоко, *Антифашистичка невесињска ђушка...*, 243–244.

⁶⁸ Изјава Анице (рођ. Кулушић) Ђерић (1911–2008), узета и записана за њеног живота од стране члана породице и чува се у породици.

⁶⁹ В. Куљић, *Злочини комуниста...*, изјава Ђура Чалије, 57.

пометњу у усташке редове и устаници су их одбацили на почетне положаје Зечак–Кућаница–Стражевица. Усташе су најприје оставиле тијела поменуте двојице и тако су у руке устаника поред аутомобила, пале и личне ствари Мија Бабића. Тек кад су се усташе мало консолидовале, Јуре Францетић је наредио јуриш како би се тијела Бабића и Погорелца извукла, што су они успјешно и урадили.⁷⁰

Погибија Бабића, ког су устаници под командом поручника Крста Берића смртно ранили и који је издахнуо убрзо, била је велики ударац за НДХ. Његово тијело је одмах пребачено преко Сарајева и Бање Луке за Загреб. Посмртним остацима Бабића, који су прошли кроз Бању Луку, бањалучки Хрвати су одали почаст. Хрватска крајина је преносила да је

Мјесто гдје су устаници под командом Крста Берића дочекали Мија Бабића 1941.

Извор: лична архива.

⁷⁰ С. Скоко, *Антифашистичка невесињска јушка...*, 245.

поворка „палом Хероју усташи Мији Бабићу који је јуначки пао у борби са српским четиницима (на Трусини – Л.Р.)“ испраћена за Загреб.⁷¹ Сахрањен је уз све државне почести на Мирогоју у Загребу, уз присуство цијеле владе НДХ и политичког руководства на челу са Павелићем. Како је то преносио *Hrvatski narod* од 5. јула 1941. Павелић је изјавио да „поводом јуначке смрти у борби погинулог усташког сатника и поглавног побочника Мије Бабића одређујем осмодневну короту за све припаднике моје тјелесне бојне“.⁷² Док су усташке власти биле у осмодневној короти, устаници су заправо постали свјесни кога су убили на Трусини. Због тога се већ наредни дан у устаничким редовима орила пјесма:

*„Мијо Бабић вођа од усташа,
На Трусини ђаде од бомбаша,
Њужна вијесѝ Павелићу сѝиже,
Те засѝаве на ѝо коѝља диже.“⁷³*

Устаници су у једанаестодневним борбама на планини Трусини изгубили четрнаест бораца⁷⁴, а своје положаје су напустили тек 5. јула увече. Просто је било немогуће даље држати ове положаје јер је на око 200 устаника ишла усташка ордија из два правца са неколико хиљада усташа. Те усташке снаге су се

⁷¹ *Hrvatska Krajina*, godina I, br. 34, 6. jul 1941.

⁷² *Hrvatski narod*, br. 82, god. III, 5. VII 1941.

⁷³ С. Скоко, *Антифашистичка невесињска љушка...*, 246; М. Граховац, *Невесиње у Јунском устѝанку...*, 414.

⁷⁴ Новица Кокотовић, Петар Ђерић, Ђорђе Ђерић, Митар Томовић, Петко Кешел, Гојко Бачевић, Матко Самарѝић, Михајло Кулић, Благоје Вуковић, Обрен Вуковић, Јовица Мучибабић, Симо Чампара, Јово Жутковић и Божо Гамбелић. (С. Скоко, *Крваво коло херѝеѝовачко...*, књига прва, 168).

сусреле код Солаковића и Џиновог Дола 6. јула 1941. и тако обезбједили проходност путног правца Берковићи–Невесинје. Иако су се устаници повукли пред многоструко надмоћнијим непријатељем, они су постигли свој циљ. Снаге под командом Крста Берића храбро су држале положај док се српска нејач повуче и извуче из својих села на безбједно – у збјегове на планини Снијежници, Глогу, Острвици, и др.⁷⁵ Усташке снаге су за одмазду попалиле куће устаника на Трусини, у Солаковићима, Ластавици и Раковој Нози.⁷⁶

У наредним данима, усташке снаге су наставиле операције против устаника. Заузет је и путни правац Невесинје–Фојница–Гацко, тако да је уз деблокирани путни правац Берковићи–Невесинје, као и Мостар–Невесинје, невински срез био у потпуности окупиран. Устанички немири су се у наредном периоду постепено смањивали.

Ускоро је дошло до Тринаестојулског устанка у Црној Гори, па се дивизија „Марке” окренула том терену. Усташким снагама једино је остало да се у Горњој Херцеговини сачувају сукоба са устаницима, који су их у појединим дијеловима држали у цјелодневним приправностима. Немири су се постепено смањивали, а до краја јула су се устаници углавном вратили својим огњиштима, укључујући и нејач. Љетина се радила, да се спаси што се спасити да. Управо је та фаза смиривања довела до затишја, што је усташама дало могућност да у августу поново почине стравичне покоље, који су устаницима били доказ да са усташком геноцидном влашћу нема заједничког

⁷⁵ D. Marijan, *Lipanjski ustanak u istočnoj Hercegovini...*, 568–571; M. Граховац, *Невинје у Јунском устанку...*, 415.

⁷⁶ С. Скоко, *Антифашистичка невинска ђушка...*, 247.

живота.⁷⁷

Устаничке снаге су током августа спремале терен да се нападну неке од усташких посада, попут оне на Берковићима и увелико су имале успјеха. Са пуним правом можемо рећи да је устаничко оружје блистало током тих дана и да је све до Дивина било ослобођено.⁷⁸ Сав отпор домобранских и усташких снага био је обуздан и устаници су их подредили свом оружју. У рејону Берковића била је „група Дешковић”, односно 2. сатнија 23. батаљона 13. пуковније, 1. вод 3. сатније тога пука и 2. митраљеско одјељење. Та група је управо на Трусини била блокирана од стране устаника када је кренула за Невесиње.⁷⁹

На Трусини су устаници 31. августа 1941. разоружали домобране. Наиме, устаници под командом Крста Ђерића, Дукице Граховца, Обрена Ивковића и Ђоке Пашајлића су након преговора са сатником Алариком Дешковићем, натпоручником Иваном Патенелом и наредником Антом Ђурићем разоружали чак 340 домобрана!⁸⁰ Саме преговоре водили су са једне стране Дешковић, Патенел и Ђурић, а са друге стране у име устаника поручник Ђерић и наредник-водник Обрен Ивковић. Ивковић је већ тада водио главну ријеч, што несумњиво показује да је комунистички

⁷⁷ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска ђушка...*, 256.

⁷⁸ *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, том IV, књига 1, (Београд: Војно-историјски институт Југословенске армије, 1951), документ бр. 183, 400.

⁷⁹ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска ђушка...*, 296–310.

⁸⁰ На спомен плочи у Продоли на Трусини пише 360, као и на спомен плочи на Основној школи у Зовом Долу, гдје је 20. августа 1941. основан партизански батаљон *Невестињска ђушка*.

покрет већ имао организовану теренску мрежу. На тражење Ивковића да домобрани положи оружје, Дешковић је то одбио. Хтио је да извуче снаге под оружјем ка Невесињу, али му то није пошло за руком. У свом извјештају биљежио је да је уз пут сазнао да „четници узимају оружје појединим домобранима и да се они томе уопће не одупиру”. Тек кад су домобрани дошли до Мокрог Дола, Дешковић је увидио да је главнина предала оружје, што је била посљедица нероганованог кретања и недостатка бочног обезбјеђења колоне.⁸¹ Тада је заплијењено 340 пушака, 3 митраљеза, 5 пушкомитраљеза, преко 20 сандука муниције, знатне количине бомби и др. Био је то један од најзначајнијих подвига који је устаницима донио огромне бенефите у наоружању. Домобрани који су разоружани, пуштени су за Невесиње, гдје су стигли сутрадан, 1. септембра.⁸²

У сврху потврде овог догађаја говори и извјештај Штаба НОП одреда БиХ од 20. септембра 1941. у коме се детаљно даје пресјек акција и активности устаника током августа и септембра 1941. Управо се ове бројке помињу и наводи се да су устаници „слабо организовани и слабо вођени” ипак разоружали домобране и заробили оружје.⁸³ У овом извјештају, сасвим јасно, нема помена имена поручника Крста Ђерића. Упркос томе, управо у тим моментима док су устаници заробљавали домобране, Ђерић је свакако био међу

⁸¹ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска пушка...*, 310–311.

⁸² М. Граховац, *Невестиње у Јунском устанку...*, 417.

⁸³ *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, том IV, књига 1, (Београд: Војно-историјски институт Југословенске армије, 1951), документ бр. 183, 401–402.

њима, о чему пише Скоко на основу домобранске архиве, која нама нажалост није била доступна. Од десет заробљених (7 домобрана и 3 цивила), устаници су стријељали њих шест, док се није појавио Ђерић и обуставио стријељање, пустивши ову четворицу да одступе за Невесиње.⁸⁴

О овом догађају свједочи и спомен плоча у Про-доли, мјесту гдје су разоружани домобрани, а чију слику ћемо приложити. Међутим, овдје морамо скренути пажњу на једну веома битну ствар. Наиме, оснивање партизанског батаљона *Невесињска ђушка* од 20. августа 1941, догађаји од 24. јуна 1941. и ова спомен плоча имају нешто заједничко. Устаници су под командом поручника Крста Ђерића управо на овом мјесту јуна и јула 1941. дочекали усташе. Ту је и убијен Мијо Бабић. Ипак, на спомен плочи пише сљедећи текст: „26. VIII 1941. год. 36 бораца НОП (sic!) разоружали су овдје 360 непријатељских војника и официра и заплијенили им оружје и муницију. Срески одбор савеза бораца Народноослободилачког рата (НОР-а) у Невесињу“. Текст спомен плоче је овог садржаја јер је у тим тренуцима био основан партизански батаљон *Невесињска ђушка* чијим припадницима је и приписан догађај, иако је било и других устаника, а нема садржај о борбама које су вођене под командом Ђерића. Занимљиво би било позабавити се културом сјећања у наведеном периоду, што би нам несумњиво дало одговор на ову недоумицу. На уму се мора имати да су све спомен плоче, али уопште и споменици датог периода били у служби његовања културе сјећања која је трасирана са државног нивоа. У томе можда и лежи одговор.

⁸⁴ С. Скоко, *Антифашистичка невестињска ђушка...*, 312.

Тек почетком септембра 1941. италијанске окупационе снаге су извршиле реокупацију своје Друге зоне. Разлози за реокупацију били су велики и гнусни усташки злочини над српским живљем, који су изражавани кроз хиљаде жртава, о чему свједоче италијански документи.⁸⁵ Још значајнији су били и политички циљеви и италијанске империјалистичке амбиције на Балкану.⁸⁶ Јединице дивизије „Марке“ у Невесиње су дошле 18. септембра, а италијански команданти пуковник Алесандо Лузана и мајор Наполитано су у наредним данима наредили да се обуставе репресије, да се све цркве отворе за службу и да се са службе склоне личности које су учествовале у покољима и офанзивама усташких снага.⁸⁷ Дивизија „Марке“ је за херцеговачки народ заправо била спасоносна. Сам проглас генерала Виторија Амброзија, команданта италијанске Друге армије, од 7. септембра 1941. подразумевао је опште разоружање, како усташа тако и устаника у зони коју је реокупирала Италија. Један од Амброзијевих циљева био је престанак усташких злочина, као и сузбијање устанка.⁸⁸ „Марке“ је спријечила наставак звијерстава усташког башибозука по Херцеговини, а до краја 1941, тачније 1. новембра, наредила је да се обустави заплијена и продаја српских добара.⁸⁹

⁸⁵ Archivio centrale dello stato (Centralni državni arhiv), Ministero dell'interno, Direzione generale pubblica sicurezza. A5G, seconda guerra mondiale 1940–1946, b. 129, doc. *Governo della Dalmazia all' ecc. capo della polizia Roma*, 24. 9. 1941.

⁸⁶ Данило Ковач, „Хрватско–италијанске несугласице лета 1941“, *Војно–историјски гласник* 69, бр. 2, (2019), 126–142.

⁸⁷ М. Гулић, *Невесиње у Друјом свјетском...*, 113.

⁸⁸ A. Becherelli, *Italia e stato indipendente croato...*, 154.

⁸⁹ Војни архив, Фонд Независна Држава Хрватска, (даље. ВА, НДХ), кутија 189, фасцикла 5, бр. архивске јединице 60/1.

*Сйомен ѓлоча у Продоли.
Извор: лична архива.*

Ова дивизија, тачније италијанске власти, су организовале и достојну есхумацију и сахрану побијених српских цивила у више мјеста, од којих су забиљежени у извјештајима Требиње⁹⁰ и Невесиње.⁹¹

На тај начин је немирни устанички крај колико толико пред крај 1941. био умирен. Сам по себи, устанак из јуна и јула 1941. био је вишеструко значајан. Не само што је то био први организовани устанак сељана, који је прешао границе локалне побуне, на тлу Краљевине Југославије, него је то био и први велики европски устанички покрет. Док је Адолф Хитлер са својом „машинеријом“ газио Европу и демонстрирао ратну доктрину блицкрига⁹², устаничко Невесиње је устало на оружје. Свој народ у борбу против усташа повели су храбри мјештани, попут поручника Берића, и одлучно се борили за слободу свог краја. Остао је то незапамћени успјех, обзиром на све историјске околности и апатију у „изненађеној“ европској јавности тога времена, и тако је српски народ подигао на прво мјесто устаничких акција у Европи.

⁹⁰ ВА, НДХ, кутија 377, фасцикла 2, бр. архивске јединице 36.

⁹¹ ВА, НДХ, кутија 189, фасцикла 5, бр. архивске јединице 40.

⁹² Њем. *Blitzkrieg*, у преводу „муњевити рат“, брзи рат.

УСТАНИЧКЕ СНАГЕ 1941/1942. И ЦРВЕНИ ТЕРОР – СМРТ КРСТА ЂЕРИЋА

У касно љето и јесен 1941. дошло је до поларизације устаничког покрета у Херцеговини. Тада је већ било јасно да су устанички редови подвојени. До организације комунистичких снага дошло је 20. августа 1941. када је у Зовом Долу основан партизански батаљон под именом *Невесинска пушка*. За његовог команданта је изабран Дукица Граховац (1898–1942), каснији народни херој, а за политичког комесара Саво Медан.

Сйомен ѿлоча на Основној школи у Зовом Долу.

Извор: лична архива.

У исто вријеме формирана су и два одреда устаничких снага – Доњоневесињски којим је командовао

Петар Самарџић и Горњоневесињски којим је командовао Томо Гузина, који ће у каснијем времену бити четничког опредјељења скоро у потпуности. Почетком октобра формиран је и први батаљон Херцеговачког Народноослободилачког покрета (НОП). Ова два дијела некад заједничких устаничких снага су се до краја 1941. у потпуности удаљила, да би припадници Првог херцеговачко-црногорског ударног батаљона који је формиран на Баљцима 28. јануара 1942. под командом злогласног⁹³ Влада Шегрта⁹⁴, у фебруару 1942. започели прве братоубилачке злочине на просторима Херцеговине.⁹⁵

Партизански покрет је у Источној Херцеговини настојао да се што прије отараси свих оних који су им били неистомишљеници, као и да ликвидира све тзв. „народне непријатеље“, односно људе ројалистичких убјеђења, виђеније људе, и друге. Та тзв. Друга фаза револуције у Херцеговини је познатија под називом такозвана *Лијева скрећана*, односно боље рећи црвени терор. Многи славни и угледни Срби овога краја постали су жртве ове фазе братоубилаштва.⁹⁶

Заправо, да би дошло до тзв. *Лијевих скрећана*,

⁹³ Иако Владо Шегрт никада није пресуђен за дјела која је починио, као злочинац је остао добро упамћен у сјећању Херцеговаца.

⁹⁴ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том IV, књига 4, (Београд: Војноисторијски институт, 1954), документ бр. 89, 229–230.

⁹⁵ Саво Скоко, *Крваво коло херцеговачко*, књига друга, (Београд–Пале: СПКД „Просвјета“ – „Планета“, 1999), 58–67, 84–100.

⁹⁶ Остоја Војиновић, „Леви радикализам КПЈ („Лева скретања“) у Црној Гори и Херцеговини крајем 1941. и почетком 1942. године“, у: *Зборник радова на тему: 1941. година у историји и историографији*, ур. проф. др Драга Мاستиловић, (Гацко: СПКД „Просвјета“, 2021), 362–379.

десило се неколико битних предуслова, о којима ћемо нешто рећи. Још је Дедијер у свом дневнику писао да се у Херцеговини мора „огромно политички радити међу сељацима овога краја“.⁹⁷ Руководство партизанског покрета је упорно подвлачило да се у Херцеговини, али и Црној Гори не би смјело толерисати постојање било каквих војних формација изузев партизанских, па је тако Главни штаб НОП одреда за Црну Гору, вршио снажан притисак на НОП одреде у Херцеговини да прекину сваку даљу сарадњу са четницима и да се заправо са њима обрачунају.⁹⁸ Одмах је, с тим у вези, основан нови оперативни штаб на челу са Савом Ковачевићем, који је заузео бескомпромисан став према четницима у Херцеговини.⁹⁹ Убрзо је формиран и Први херцеговачко-црногорски ударни батаљон, о чему је било ријечи. Тај батаљон починио је серију злочина и ликвидација неистомишљеника, „пете колоне“, народних непријатеља из њихове перспективе и др. То је био увод у тзв. *Лијева скрећаша*.

Да ли је овај феномен био само „скретање“ или не, најбоље нам говори податак да је Врховни штаб (ВШ) био у потпуности упознат са злочинима и чак је за исте издавао директиве. У неким писмима које је упућивао ВШ могле су се сусрести констатације да је „реакционарни великосрпски центар, главни непријатељ...борба против тог центра главни задатак партије у новој етапи оружане борбе“.¹⁰⁰ Дакле, већ

⁹⁷ Vladimir Dedijer, *Dnevnik 1941–1944*, knjiga 1, (Rijeka: Liburnija, 1981), 94–95.

⁹⁸ О. Војиновић, *Леви рагилаклизам...*, 356.

⁹⁹ С. Скоко, *Крваво коло херцеговачко...*, књига 2, 45–46.

¹⁰⁰ *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том II, knjiga 2, (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1954), dokument br. 82, 128–132.

тада је било јасно да партизани имају већи проблем у четницима, него у Њемцима, усташама или Италијанима. Фебруара 1942. штабу Црногорско-санџачког Народноослободилачког партизанског одреда (НОПО) је упућена директива ВШ у којој је скренута пажња да „морате обавезно стрељати све оне који су потпомогали четнике или били наклоњени њима...При свему томе морате бити потпуно енергични и без сваког милосрђа...стрељајте масу...упамтите да је сада за нас важније убити и растерати четнике него Талијане“.¹⁰¹ Управо је и Оперативни штаб НОПО за Херцеговину у извјештају ВШ писао да „ништа нисмо учинили опречно наређењу ВШ, него смо у већини случајева већ били почели извршавати, а великим дијелом и извршили оно што је наређено...“.¹⁰² У истом периоду је Тито писао Штабу невесињског Народноослободилачког партизанског одреда да четничке јединице „као такве не смију постојати на вашој територији. Њихово ликвидирање исто је толико важно као и ликвидирање окупатора...“.¹⁰³ Јасно је сасвим да све ове директиве, извјештаји и наређења која су комунисти размјењивали током зиме 1941/42. нису били продукт одлуке неких локалаца и заправо нису била нека „скретања“, већ је то била јасно и искључиво директива ВШ и званична политичка платформа вођства комунистичког покрета у Југославији на челу са Јосипом Брозом Титом. Угледни историчар и професор Бранко

¹⁰¹ С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књига друга, 19.

¹⁰² *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том IV, књига 4, (Београд: Војноисторијски институт, 1954), документ бр. 25, 73–76.

¹⁰³ Коста Николић, *Италијанска војска и четници у Друћом свешком рату у Југославији 1941–1943*, (Београд: Институт за савремену историју, 2008), 261.

Петрановић је писао да је главни скретач у „лево“ био управо Тито, са својим идејама и иницијативама из поменутог периода. Комунисти су заправо оваквом политиком увелико дубили већ дубок јаз између четника, односно каснијих припадника Југословенске војске у отаџбини (ЈВуО) и партизана и тим допринесли српској трагедији. За њих је револуција у којој су се рјешавали и „унутрашњег непријатеља“ по директивама ВШ била „бујица која ће са собом однети све што не ваља“.¹⁰⁴

Почетком марта 1942. расформиран је заједнички Херцеговачко-црногорски Оперативни штаб и формиран је само херцеговачки. За његовог команданта постављен је Петар Драпшин.¹⁰⁵ Како је то писао

¹⁰⁴ Branko Petranović, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941–1945)*, (Beograd: IRO „Rad“, 1983), 314–315; Branko Petranović, „O levim skretanjima KPJ krajem 1941. i u prvoj polovini 1942“, *Zbornik za istoriju*, br. 4, (Beograd: Matica srpska, 1971), 39–80.

¹⁰⁵ Петар Драпшин (1914–1945) – био је народни херој Југославије, шпански борац и генерал Југословенске армије (ЈА). Поријеклом је био из Турије код Сомбора. За вријеме школовања у техничкој школи дошао је у додир са идејама комунизма и са припадницима радничког покрета. Студирао је на Техничком факултету у Прагу, почевши од 1937. Одатле је отишао у Шпански грађански рат и био припадник Интернационалних бригада. Након Франковог тријумфа, био је интерниран, да би затим побјегао у Загреб. По отпочињању рата у Херцеговини је био замјеник команданта оперативне зоне, а касније и сам командант. Ту је користио и лажно име – Петар Илић Шпанац. Током свог боравка извршио је серију партијских директива ВШ исказаних кроз тзв. *Лијева скрећања* – ликвидација и убистава неистомишљеника и „народних непријатеља“ по Херцеговини, односно црвени терор. Премјештен је у Славонију и тамо је командовао Дванаестом славонском дивизијом. У љето 1944. године, постао је замјеник команданта Главног штаба НОВ и ПО Хрватске. Крајем 1944. послат је у Далмацију за команданта Осмог дал-

Скоко, челници тог штаба – Сава Ковачевић и Драпшин били су под снажним утицајем „радикализма партије” и да је тај штаб од самог почетка био синоним „црвеног терора у буквалном смислу те речи”.¹⁰⁶

Петар Драпшин био је поријеклом из Бачке и његово именовање је било „привремено”,¹⁰⁷ међутим довољно да направи гнусне злочине у овим крајевима.¹⁰⁸ Он је био одушевљен Савом Ковачевићем, од кога је могао научити управо оно по чему су и познати и остали запамћени у Херцеговини.¹⁰⁹ На све то, у фебруару 1942. био је опасно прекорен од стране самог Тита и упозорен да са четницима треба одлучно дјеловати и „њиховој ликвидацији посветити велику пажњу”, што је њега озбиљно погодило.¹¹⁰

Драпшин је озбиљно окрвавио руке у Херцеговини. Учествовао је у масакру на Радачком бријегу¹¹¹ на

матинског корпуса Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ). Наредне 1945. унапријеђен је у чин генерала и постављен је за команданта Четврте југословенске армије. По окончању рата био је кандидат за посланика народне скупштине, али је погинуо 2. новембра 1945. (С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књ. друга, *passim*; *Народни хероји Југославије*, књ. прва, А–М, (Београд: Народна књига, 1982).

¹⁰⁶ С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књ. друга, 147.

¹⁰⁷ Он је постао члан ВШ у мају 1942. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том IV, књига 5, (Београд: Војноисторијски институт, 1954), документ бр. 9, 32.

¹⁰⁸ Скоко је биљежио да му је то утицало на појаву комплекса ниже вриједности. С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко*, књ. друга, 147.

¹⁰⁹ Исто, 150.

¹¹⁰ С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књ. друга, 90.

¹¹¹ Злочин на Радачком бријегу у селу Љубомир код Требиња је један од најгнуснијих злочина партизана у требињском крају. Ту је пријеким судом на смрт осуђен 21 сељанин. Не само што су неправедно стријељани, него су се над убије-

Љубомиру 27. фебруара 1942, када је сасвим недужно убијен 21 становник Љубомира, без да је добијена потврда мјесног политичког или војног руководства. Заједно са Савом Ковачевићем, Драпшин је моткама лично смлатио Крста Кашиковића и Обрада Томашевића. То је тих дана била свакодневница, а биланс „дивљања“ Ковачевића и Драпшина у Херцеговини у зиму 1942. најбоље се види из извјештаја херцеговачко-црногорског Оперативног штаба Врховном штабу од 5. марта 1942. гдје су извијестили да је у протекла два мјесеца „стријељано 250 петоколонеца и њихових главешина“.¹¹² Поред убистава, Драпшин је у Херцеговини узимао шта је наумио. Тако је од једног од истакнутих припадника љубињског партизанског одреда, Данила Буквића тражио пиштољ, који је овај одбијао да му да, правдајући се да му је драг и да га је купио давши за њега очев златни сат. Драпшин је нашао начин да дође до пиштоља, који му је на опа-

нима изживљавали Сава Ковачевић, који је дотукао неколико смртно погођених уз погрдне псовке, као и Драгица Правица, прави примјер монструма у комунистичким редовима, која је својим пиштољем убијене Љубомирце „овјеравала“. Партизани су не само натјерали припаднике породица да гледају како убијају „пету колону“ и четничке сараднике, него су их након тога натјерали да око лешева играју коло. Убиства су била наводна одмазда за убиство капетана Ђока Путице, ког су Ковачевић и Драпшин свјесно самог послали ка Љубомиру. (С. Скоко, *Крваво коло херцеговачко...*, књ. друга, 101–110) ; Јоле М. Мерћеп, Јовица Вукасовић, *Жртве комунистичког терора у шребињском крају*, друго измењено и допуњено издање, (Београд: Зухра, 2008), 213–224). Такође о овоме злочину има написан и роман др Драгана Ковача под именом *Дневник несна*.

¹¹² *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том IV, књига 4, (Београд: Војноисторијски институт, 1954), документ br. 25, 76–78.

сачу дирао скоро до кољена, пријетећи судом Буквићу. Управо је тај пиштољ употребио да се обрачуна са поручником Крстом Ђерићем, херојем одбране нејачи и сељана Трусине из јуна и јула 1941. Наиме, крећући у помоћ Првом ударном батаљону који се борио против четника и Италијана око Невесиња, Драпшин се са припадницима Дабарске чете Столачког батаљона кретао преко Трусине и Студенаца. Одмах је затражио да се похапсе сви они који нису били припадници партизанских одреда. Сутрадан је послао патролу и по поручника Крста Ђерића, према ријечима Скока који је и сам био партизански официр, човјека са чијим су именом повезане најславније борбе невесињских устаника на Трусини из јуна и јула 1941.¹¹³

Крсто Ђерић је био код своје куће у Мокром Долу. Како је већ раније, током 1939, био нехотично рањен низ ногу због тога се слабо кретао и није одступио ни са једним одредом.¹¹⁴ Такође, према једној од изјава Ђерић је био рањен још једном. Наиме, током окршаја са усташама на Трусини био је опет рањен у ногу и слабо се кретао.¹¹⁵ Патрола коју је послао Драпшин покуцала је на врата његове куће у јутарњим часовима 24. марта 1942. и повела га на „разговор“. Крсто Ђерић је подигнут из кревета у својој родној кући. Према свједочењу његове невјесте Анице (рођ. Кулушић) Ђерић, он је био у кревету јер се није могао кретати. Код себе није имао ништа што би овој јединици засметало, али се о његовој школи, завршеној војној академији и угледу у народу добро знало. Сасвим сигурно да овој групи није требао бољи повод да приведу

¹¹³ С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књ. друга, 167.

¹¹⁴ ВА, ДПП, Ђ(Л)К.

¹¹⁵ В. Куљић, *Злочини комуниста...*, изјава Ђура Чалије, 58.

Крста. Он је, према казивању Анице, затражио да се умије и напије млијека, и у току умивања са руке је успио да скине златни прстен и забоду га у сапун, знајући шта ће се десити са њим.¹¹⁶

Прсћен Крсћа Берића.

Извор: породична драгоцјеност Бранке Козић (рођ. Берић)

Патрола је стигла снаге које су се кретале ка Невесињу и чим је Крста угледао Драпшин, зауставио је чету. Обратио се присутнима са питањем: „Који ће од вас добровољно да стреља овог петколонаша?“. Тада се једини јавио Душан Муратовић са Хргуда звани Бели, а Берић је био запрепаштен тим питањем и одмах га је

¹¹⁶ Изјава Анице (рођ. Кулушић) Берић (1911–2008), узета и записана за њеног живота од стране члана породице и чува се у породици; В. Кулић, *Злочини комуниста...*, изјава Ђура Чалије, 58.

питао „Зашто по Богу брате, зар сам ја то збиља заслужио?“. ¹¹⁷ Јасно је да он није имао нити једну кривњу, као и да му је Драпшин био све осим брата, а поготово не „брат по Богу“. Умјесто одговора, Драпшин је лично узео ствар у своје руке, пришао му на пар корака и у њега испалио неколико метака из свог полуаутоматског пиштоља система *Mauser-Westinger* калибра 7.63mm необично дуге цијеви. ¹¹⁸ Одмах потом наредио је даљи покрет своје ордије, која је пролазећи кроз невесињска села остављала исти траг. ¹¹⁹ Без икаквог скрупула или пијетета тако је убио једног од главних људи у ланцу организације отпора усташама из јуна и јула 1941. и који је стајао пред својим саборцима и устаницима који су убили Мија Бабића. То је био још један у низу злочина које је починио Петар Драпшин. Поред злочина над припадницима војске Краљевине Југославије, Драпшин је убијао свакога за која је сматрао да је „народни непријатељ“ из ока једног комунисте. Његове злочине и налете излива бијеса, попут оних када је кољем убијао сељане Љубомира, као и убистава тешко је данас појмити.

Тијело Крста Ђерића остало је крај пута у Пољани, на улазу у Раковски кланац, на око два и по километра од његове родне куће. По доласку коња на ком је одведен од куће у јутарњим сатима 24. марта 1942, његова невјеста је знала да је Крсто ликвидираан и да је тако постао жртва комунистичког терора овога

¹¹⁷ С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књ. друга, 167.

¹¹⁸ Овај пиштољ, познатији и као *Mauser C96* (Konstruktion 96) био је полуаутоматски пиштољ познате њемачке фабрике Маузер. Био је у употреби од 1896. до 1961, а производио се до 1937. (Види: Ian Skennerton, *Mauser Model 1896 Pistol*, (Labrador: Arms & Militaria Press, 2005), 5).

¹¹⁹ С. Скоко, *Крваво коло херцејовачко...*, књ. друга, 167–170.

*Пољана на уласку у Раковски кланац - мјесто
убиства поручника Берића.
Извор: лична архива.*

краја.¹²⁰ Илија Чалија је то и јавио Аници.¹²¹ Земни остаци Крста Ђерића пренесени су у сеоско гробље захваљујући женама и старцима из села и сахрањени у породичну гробницу Ђерић, гдје и данас почивају.

¹²⁰ Изјава Анице (рођ. Кулушић) Ђерић (1911–2008), узета и записана за њеног живота од стране члана породице и чува се у породици.

¹²¹ В. Куљић, *Злочини комуниста...*, изјава Ђура Чалије, 58.

Сјоменик у гробљу у Мокром Долу.
Извор: лична архива.

СЈЕЋАЊЕ НА КРСТА БЕРИЋА ДАНАС

Историографија и колективно памћење се разликују једно од другог. Између осталог та разлика је и у томе што историјска наука мора да током времена сама продукује промјену својих тема и теза, док колективно памћење за циљ има да се обезбиједи континуитет и истовјетност колективног искуства из прошлости.¹²² То је и стварало проблем да се дуго времена није поклањала довољна пажња колективном сјећању код нас. Бивша Југославија је имала припремљену матрицу по којој се колективно сјећање његовало кроз

*Породична кућа Рајка Берића
и његових пошмомака сазидана 1956/7.
Извор: лична архива.*

¹²² Hajke Karge, *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje?*, (Beograd: XX vek, 2014), 11.

„братство и јединство“, као и мит о „морално чистој партизанској борби“, како то пише Хајке Карге. То су заправо била два стуба историјске прошлости у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији (СФРЈ).

Његовање културе сјећања у комунистичком духу захтијевало је испуњење неколико битних чинилаца: потцртавање народноослободилачког елемента у Другом свјетском рату, стављање нагласка на то да се социјалистичка револуција вршила паралелно са ратом, као и квалификација процеса остварења оба наведена елемента као јединственог процеса који је темељ стварања „братства и јединства“ Јужних Словена.¹²³

Читав државни дискурс је величао партизански покрет и његове припаднике и једино се њима и могла одати почаст у Пантеону заслужних личности. Политичко руководство је осмислило и контролисало званично памћење рата у СФРЈ. Један од најважнијих актера сјећања у СФРЈ био је Савез бораца Народноослободилачког рата (НОР), касније назван СУБНОР.¹²⁴ Управо је СУБНОР контролисао и највише његовао колективно памћење и сјећање на Други свјетски рат, кроз разне комисије које су се старале за његу, чување и даљи развој сјећања на НОР.¹²⁵ СУБНОР се бавио и друштвено–правним радом на спомен–обиљежјима, тако да је и тај облик чувања и његовања културе

¹²³ Исто, 67.

¹²⁴ Савез бораца Народноослободилачког рата је основан 1947. Касније се Савез ујединио са Савезом ратних војних инвалида Југославије и Савезом резервних официра и подофицира Југославије. Након тих уједињења 1961. Савез је преименован у Савез удружења бораца Народноослободилачког рата – СУБНОР.

¹²⁵ Н. Karge, *Sećanje u kamenu...*, 15–21.

сјећања кроз споменичку културу био у домету званичног државног дискурса и инжењеринга, што се може сагледати и у контексту поменуте спомен плоче.¹²⁶

Овдје треба напоменути да је сам Јосип Броз Тито на оснивачкој скупштини Савеза бораца изабран за предсједавајућег највишег органа Савеза – Извршног одбора Главног одбора. Поред њега, у самом врху Савеза бораца били су и Александар Ранковић, Моша Пијаде, Владимир Бакарић, Осман Карабеговић, Родољуб Чолаковић, Борис Кидрич, Петар Стамболић, Андрија Хебранг, Марко Белинић и Едвард Кардељ.¹²⁷ Дакле, из наведеног се да закључити која врхушка и политичка гарнитура је директно одлучивала о раду Савеза бораца, односно СУБНОР-а. Како је СУБНОР одлучивао о подизању споменика и култури сјећања у буквалном смислу, јасно је, да је свако онај ко није био дио партизанске борбе био анатемисан и подизање споменика неке ко није био припадник ПО током Другог свјетског рада била је немогућа мисија. СУБНОР је заправо од почетка био ексклузивна организација која је у свом крилу окупљала само припаднике НОП-а¹²⁸, док су сви борци, попут припадника ЈВуО оданих Краљу били деградирани и „заборављени“, без обзира на њихову борбу, држање, страну и заслуге током било које етапе рата, па макар и оне у којој су оба покрета ратовала заједно. Такав је био случај и са личностима попут поручника Ђерића.

У периоду постојања Федеративне Народне Републике Југославије (ФНРЈ), а касније и СФРЈ, прича о Крсту Ђерићу готово да се није причала, изузев у

¹²⁶ Исто, 31.

¹²⁷ Исто, 33.

¹²⁸ Статут Савеза бораца из 1947. је то дословно и предвиђао.

породичном дому Ђерића и то углавном у највећој тајности. Како смо то указали у раду командовање устаничким јединицама на Трусини у периоду од 24. јуна до 6. јула 1941. неправедно је приписано искључиво Дукици Граховцу, првом команданту партизанског батаљона *Невесинска пушка* и каснијем народном хероју. Граховац је у каснијем периоду био на Трусини, учествовао је и у разоружавању „групе Дешковић”, али никако није био једини командант у том рејону, поготово не у фази пред оснивање батаљона.

Осим споменика у сеоском гробљу, који је имао (и данас има) општи епитаф са именом и презименом, као и приче у кући, о Крсту се није знало ништа детаљније. Чак је и тај општи епитаф био проблем на многим споменицима у бившој Југославији, па и на овоме. Његови потомци су током 2017. покренули иницијативу да се Крсту Ђерићу подигне достојан споменик,¹²⁹ обзиром на херојску улогу, али и на велику историјску неправду. С тим у вези, током 2017. Одбор за подизање споменика успио је направити репрезентативан споменик поручнику Крсту Ђерићу и поставити га одмах до споменика краљу Петру на Горњој Трусини.¹³⁰ Тај споменик краси текст: „На овим просторима храбри невесински устаници под командом поручника Крста Ђерића водеше борбе против усташа од 24. јуна до 06. јула 1941.г. у саставу треће антифашистичке невесинске пушке када убише злогласног Павелићевог доглавника Мија Бабића и спа-

¹²⁹ Пуних 76 година од његовог командовања и пуних 75 година од његове смрти!

¹³⁰ Споменик Краљу Петру I Ослободиоцу постављен је на Горњој Трусини у лето 1925. (*Братство*, год. I, бр. 8, 1. август 1925, 25).

*Сјоменик Краљу Пејтру I Ослободиоцу на Горњој Трусини.
Извор: лична архива.*

Сјоменик Крсћу Берићу на Горњој Трусини.
Извор: лична архива.

сише српски живаљ од покоља. Поручник Краљеве Гарде Крсто Ђерић 1911–1942. Организатор отпора усташким „бојовницима“ постаде жртва комунистичког терора. Убијен 24.3.1942.г.“. Од 2017, мјештани, чланови породице, представници локалних заједница и удружења и симпатизери се окупљају сваког 24. јуна како би одали почаст не само Крсту Ђерићу који је командовао, него и свим јунацима који су у тим тешким временима одбранили живаљ овога краја од тешких усташких покоља, кама и јама.¹³¹

Поручник Крсто Ђерић данас има улицу у Невесињу са његовим именом, али и пјесму коју је написао пјесник Боро Граховац и умјетнички обрадио народни гуслар Мирослав Шиљеговић, а коју ћемо приложити у књизи. Ту треба скренути пажњу на једну јако битну појаву. Деценијама је у бившој Југославији било забрањено причати о оваквим људима и њиховим дјелима. Та прича наметана је разним забранама,

Табла - улица Крсто Ђерића у Невесињу.

Извор: лична архива.

¹³¹ <https://radionevesinje.com/index.php/vijesti/nevesinje/item/6804-pocasti-srpskim-junacima-sa-trusine> (приступљено на дан 20. фебруар 2024. у 13.05).

пријетњама и као таква апсолутно је дошла „одозго“.

Временом, када је сазрела нека нова генерација и када је дошло до тога да се покољењима по дјелима суди, ствари су се промијениле. Таква ситуација дошла је „одоздо“, апсолутно из народа и предстваљала је нешто што је сазријевало годинама. У Гацку се дан општине обиљежава 6. јуна, у Невесињу свој споменик има Петар Самарџић, скоро сва мјеста Источне Херцеговине, изузев Требиња(!), имају споменике припадницима равногорског покрета, а и поручник војске Краљевине Југославије Ђерић је добио свој споменик и назив једне улице. Зато је и заслужио да се о њему напише објективна прича. Та прича га, с пуним правом, уписује у знамените Херцеговце и Невесињце. Она се с пуним правом може смјестити у Његошеву изреку „Благо оном ко довијек живи, имао се рашта и родити“, што су Крстови потомци и написали на његовом споменику, тако му потврдивши вјечно сјећање и вјечност у овом крају, у коју се сам уписао током устанка 1941.

Овдје бисмо такође могли да се осврнемо и на феномен Милоша Радекића из дјела Бранка Ђопића „Глуви барут“, гдје се јасно види још једна идеолошка нит режима бивше Југославије. У истоименом филму, а који је свакако био у служби формирања историјске свијести и културе сјећања, Радекић је приказан као Краљев официр који је пришао устаницима у свом крају. Дата му је улога доброг позаваоца терена и менталитета локалаца одакле је и сам и да је као таква личност био погоднији за командовање над устаницима, него ли комунистички политички комесар Шпанац. ВШ је именовао Радекића за команданта, док је Шпанца смијенио, јер је политика црвеног

терора изазивала општор у народу. Заправо и уистину, људима попут официра Радекића није било могуће напредовати у ВШ. Најбољи примјер томе налази се на свим страницама изнад, гдје је један краљевски официр, познавалац терена и менталитета људи гдје је рођен, управо по директивама ВШ био убијен. Те директиве нису директно маркирале његово име, него су биле упућене против многих часних и поштенних представника Срба у Херцеговини, што додатно баца сјену на филмску продукцију у инжењерингу културне сјећања или у тзв. „ангажованој историји“.

Његова ликвидација је управо примјер правог и теренског дјеловања директива ВШ, које су биле идеје водиле за дјеловање комунистичког режима на терену, а не, како је то сервирано, да су теренци починили партијска скретања и грешке. О таквим стварима, са добре историјске дистанце и уз сву објективност, дужни смо писати.

ЗАКЉУЧАК

Посматрајући тежак животни пут и дјело поручника Крста Ђерића, неоспорно је да се ради о једном значајном Херцеговцу и једној трагичној личности херцеговачког краја. Рођен у сиромашној породици, Ђерић је као дијете остао без оба родитеља. То га је још од малих ногу обавезало да свој живот проводи у најму и да стиче животне навике и особине, изражене у његовом војном досијеу. Без обзира на тешке животне услове, образовни пут га је водио преко сусједног Зовог Дола гдје је била основна четворогодишња школа, затим Сарајева па све до Подофицирске војне школе, коју је успјешно завршио. Посматрајући његов војни досије, јасно је о каквом официру се радило. Као неко ко се Краљу и Отаџбини заклео на вјерност, трудио се током своје каријере да ту заклетву и одржи. По отпочињању Другог свјетског рата у Краљевини Југославији, Ђерић се вратио у своје родно мјесто, како би се одмах ставио на располагање својим комшијама, мјештанима и свом родном крају. Човјек од угледа обзиром на официрски чин, али и човјек из народа, још од првих дана нових окупационих власти радио је на идеји подизања устанка. Та идеја сазријевала је како су се окупационе власти све више позиционирале у својим злодјелима.

Сам његов крај током јуна 1941. претрпио је неколика упада усташких снага и њему није преостало ништа друго него да се организују на отпор.

Упућен примјером сусједних села, гдје су усташе увелико упадале и чиниле још тежа злодјела, Ђерић је са сељанима трусинског краја одмах успоставио страже на Трусини. Те страже добиле су своју праву намјену након 24. јуна 1941. Тог дана подигнут је први организовани устанак у Невесињу против усташких окупационих снага и устаничке снаге под командом артиљеријског поручника Ђерића држале су положаје наредних дванаест дана. Тек 6. јула 1941. устаници су се морали повући, јер су усташке снаге ишле са многоструко већим снагама на њих, са двије стране: фронтално и са леђа. Међутим, иако су се устаници повукли, они никако нису изгубили у овом сукобу. Заправо су испунили своје планове, а то је да спасу живаљ и нејач, који се управо за ових дванаест дана успио извући у збјегове околних планина и склонити са директног удара усташких маљева и кама.

Након устанка, Крсто Ђерић је са својим устаницима остао под оружјем и пружао је отпор усташком окупатору. Мјесец и по дана касније, снаге под његовом, али и командом осталих локалних (тада већ махом партизанских) вођа учиниле су још један велики корак – разоружале су око 360 домобрана у истом предјелу гдје се пружао отпор усташама мјесецима. У то вријеме, устанички покрет је увелико улазио у кризу, и то не ону кадровску, материјалну или у смислу људства, већ у идеолошку. Јесен и зима 1941/1942. обиљежили су цијепање устаничког покрета у Херцеговини и раздвајање на монархистичке – четничке и комунистичке – партизанске снаге. Ни не слутећи томе, та подјела дошла је Ђерићу главе.

Према свједочењима очевидаца, Ђерићу је више пута нуђено да се прикључи комунистичком

покрету у свом крају и он није желио да се стави под команду комуниста. Са њим је разговарано са разних нивоа, али је он остао вјеран заклетви коју је положио 1939. и у којој се завјетовао да ће Краљу и држави „свагда и свима приликама бити веран, свом душом одан и послушан“ и да ће се за Краља и Отаџбину „јуначки борити“. Сматрао је, као и многи угледни Срби тога времена, да је био ту за свој народ и да нема разлога да се плаши за свој живот, без обзира што није био вољан да се прикључи партизанском покрету. Његово поштење и та вјера су га и коштали главе.

Рањен у ногу, нехотичним случајем, остао је код своје куће у Мокром Долу и није се склонио пред комунистичким јединицама које су фебруара 1942. започеле ликвидације неистомишљеника, погрдно их називајући „петоколонашима“. У једној од тих акција, јединица Петра Драпшина, дошла је и по Крста Ђерића. Водећи се размишљањем да није ништа погрешно урадио, већ је само бранио свој крај од усташа, Ђерић је пошао на „разговор“. Ипак, предосјетивши неки проблем, оставио је прстен својој невјести, а само сатак времена касније био је убијен од стране Петра Драпшина лично. Био је то један у низу Драпшинових злочина, као и случајева братоубиства у овом крају, која су обиљежила наведени временски период.

Крсто Ђерић је убијен због идеолошких неслагања, али његова идеја остала је да живи кроз устанике тога времена. Слобода за коју се борио током Јунског устанка 1941. била је идеја водиља народа његовог краја, који се успјешно одупро окупацији

ушашких снага у наредним годинама. Ипак, како су превагу однијели управо они којима није хтио да се прикључи, тако је његова улога у устанку била у потпуности скрајнута. Постао је жртва не само комунистичких егзекутора, него и комунистичких историографа, који су његово дјело приписивали припадницима комунистичког покрета и каснијим народним херојима.

Са историјске дистанце у овим тренуцима, нама је лакше да ове ствари посматрамо и према истим се објективно поставимо. Због тога је овај рад посвећен личности о којој се толико дуго прећуткивало, да је добро позната парола – о више пута изговореној лажи која постаје истина – у потпуности заживјела. С тим у вези, историчари као историографи морају бити на бранику своје науке, па таман и након толике историјске дистанце, морају понудити правилан и објективан суд за протекле догађаје. Дјело и улога артиљеријског поручника Крста Ђерића су то свакако вишеструко заслужили. Његова жртва била је посљедица честитости и поштења, и због тога је заслужила ново историјско сагледавање.

CONCLUSION

Observing the difficult life path and work of lieutenant Krsto Đerić, it is undeniable that he was an important Herzegovinian and a tragic figure of the Herzegovina region. Born in a poor family, Đerić was orphaned as a child. From an early age, this obliged him to spend his life working for and being under the support of some other families and to acquire life habits and qualities, expressed in his military record, which include: perseverance, modesty, frugality, but also great diligence. Regardless of the difficult living conditions, his educational path led him through the neighboring Zovi Do, where there was a four-year elementary school, then Sarajevo and all the way to the Non-Commissioned Officer Military School, which he successfully graduated from. Looking at his military record, it is clear that he was a talented and good non-commissioned officer and later an officer. As someone who swore loyalty to the King and the Fatherland, he tried throughout his career to keep that oath. After the outbreak of the Second World War in the Kingdom of Yugoslavia Đerić returned to his birthplace, in order to immediately make himself available to his neighbors, locals and his homeland. A man of repute considering his officer rank, but also a man of the people, from the first days of the new occupation authorities he worked on the idea of staging an uprising. That idea matured as the occupying authorities positioned themselves more and more in their atrocities.

During June 1941 his homeland suffered several incursions by Ustasha forces, and he had no choice but to put up resistance. Guided by the example of the neighboring villages, where the Ustashe raided and committed even more serious crimes, Đerić and the villagers of the Trusina region immediately established guards on Trusina. Those guards got their real purpose after June 24, 1941. On that day the first organized uprising was staged in Nevesinje against the Ustasha occupation forces, and the insurgent forces under the command of artillery lieutenant Krsto Đerić held their positions for the next twelve days. It was not until July 6, 1941 that the insurgents had to retreat, because the Ustasha forces came at them with many times greater forces, from two sides: from the front and from the back.

However, although the insurgents retreated, they by no means lost this battle. They actually fulfilled their plans, which was to save the civilians and the weak ones, who in these twelve days managed to escape to the refuge of the surrounding mountains and avoid the direct attack of Ustasha mallets and daggers.

After the uprising, Krsto Đerić remained under arms with his fellow insurgents and resisted the Ustasha occupier. A month and a half later, the forces under his command, as well as those of other local leaders, took another big step - they disarmed around 360 home guards in the same area where they had been offering resistance to the Ustashe for months. At that time the insurgent movement was entering a major crisis, and it was not a personnel, material or manpower crisis, but an ideological one. Autumn and winter 1941/1942 marked the splitting of the insurgent movement in Herzegovina and the separation into monarchist - chetnik and communist

- partisan forces. Without even realizing it, that division killed Ђерић.

According to the testimonies of eyewitnesses, Ђерић was repeatedly offered to join the communist movement in his region. He was spoken to at various levels, but he remained faithful to the oath he took in 1939, in which he vowed that he would “always and on all occasions be faithful, loyal and obedient” to the King and the state, and that he would “fight heroically” for the motherland. He believed, like many respectable Serbs of that time, that he was there for his people and that he had no reason to fear for his life, regardless of the fact that he was not willing to join the partisan movement. His honesty and that faith cost him his head.

Wounded on the leg by accident, he stayed at his house in Mokri Do and did not hide from the communist that started liquidating dissenters in February 1942, derogatorily calling them “fifth columnists”. In one of those actions, the unit of Petar Drapšin, came to get Krsto Ђерић. Guided by honesty and thinking that he had not done anything wrong, but was only defending his region from the Ustashe, Ђерић went for an informative interview. Nevertheless, sensing a problem, he left the ring to his bride, and only an hour later he was killed by Petar Drapšin himself. It was one of a series of crimes committed by the Drapšin, as well as cases of fratricide in this region, which marked the mentioned time period.

Krsto Ђерић was killed due to ideological disputes, but his idea remained alive through the rebels of that time. The freedom he fought for during the June uprising in 1941 was the guiding idea of the people of his region, who successfully resisted the occupation of the Ustasha forces in the following years. However, as the preponderance

was taken away by those whom he did not want to join, his role in the uprising was completely reduced. He became a victim not only of communist executioners, but also of communist historiographers, who attributed his work to members of the communist movement and later national heroes.

From a historical distance, in these moments it is easier for us to observe these things and take an objective position on them. That is why this work is dedicated to a person about whom it has been kept quiet for so long, that the well-known slogan - about a lie told many times that becomes the truth - has come to life completely. In this regard, historians as historiographers must be on the defensive of their science, and even after such a long historical distance, they must offer a proper and objective judgment on past events. The work and role of artillery lieutenant Krsto Đerić certainly deserved it many times over. His sacrifice was the result of honesty and integrity, and for that reason it deserves a new historical perspective.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

Необјављени извори:

1. **Archivio centrale dello stato** (Centralni državni arhiv) – Ministero dell'interno, Direzione generale pubblica sicurezza.
2. **Архив САНУ у Сремским Карловцима**, фонд: Велики управни и просветни савет, кутија Деца послата на прехрану, 1918.
3. **Војни архив**
 - фонд Независна Држава Хрватска, кутија 189.
 - фонд Независна Држава Хрватска, кутија 377.
 - фонд Досијеа персоналних података официра војске Краљевине Југославије, досије Ђерић (Лука) Крсто.

Објављени извори:

1. Антонић, Здравко, *Документи о ђеноциду над Србима у Босни и Херцеговини*, (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2001).
2. Dediјer, Vladimir, *Dnevnik 1941–1944*, knjiga 1, (Rijeka: Liburnija, 1981).
3. Дедијер, Јевто, *Херцеговина*, (Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1909).
4. *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа*, том IV, књига 1, (Београд: Војно-историјски институт Југословенске

- армије, 1951).
5. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том II, knjiga 2, (Београд: Војноисторијски институт, 1954).
 6. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том IV, knjiga 4, (Београд: Војноисторијски институт, 1954).
 7. *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu*, том IV, knjiga 5, (Београд: Војноисторијски институт, 1954).
 8. Кољанин, Милан, (ур.) *Усташка зверства. Зборник докумената (1941–1942)*, (Нови Сад – Бањалука: Архив Војводине, 2020).
 9. Куљић, Василије, *Злочини комуниста у Херцеговини 1941–1958*, (Београд: АМД систем, 2010).
 10. Ђурић Мишина, Вељко, (прир.), *Босна и Херцеговина. Саслушања српских избеглица*, књ. 6, (Бања Лука – Нови Сад: Удружење архивских радника Републике Српске – Архив Републике Српске – Архив Војводине, 2023).

Периодика:

1. *Браћство, Сарајево – 1925.*
2. *Време, Београд – 1929, 1932, 1934.*
3. *Правда, Београд – 1932.*
4. *Службени војни лист, Београд – 1939.*
5. *Hrvatska krajina*, Banja Luka – 1941.
6. *Hrvatski narod*, Zagreb – 1941.

Монографије:

1. Adriano, Pino and Cingolani, Giorgio, *Nationalism and Terror. Ante Pavelić and Ustasha Terrorism from Fascism to the Cold War*, (Budapest – New York: CEU Press, 2018).
2. Becherelli, Alberto, *Italia e stato indipendente croato 1941–1943*, (Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2012).
3. Bjelajac, Mile, *Vojska Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – Jugoslavije: 1922–1935*, (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 1994).
4. Bulajić, Milan, *Jasenovac: The Jewish-Serbian Holocaust (the role of the Vatican) in Nazi-Ustasha Croatia (1941–1945)*, (Beograd: Fund for Genocide Research – Stručna knjiga, 2002).
5. Гаћиновић, Радослав Ђ., *Насиље над Србима у XX веку: узроци и последице, том 2*, (Београд: Evrobook, 2017).
6. Gobetti, Eric, *L'occupazione allegra. Gli italiani in Jugoslavia 1941–1943*, (Roma: Carocci, 2007).
7. Goldštajn, Ivo, Goldštajn, Slavko, *Holokaust u Zagrebu*, (Zagreb: Novi liber, 2001).
8. Golec, Ivica, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske krajine (1777.–1871.)*, (Sisak: Državni arhiv u Sisku, 2003).
9. Гулић, Милан, *Сйрадања мосйарских Срба у Независној Држави Хрвайској 1941–1945*, (Београд: Свет књиге, 2017).
10. Дабић, Војин, *Банска крајина (1688–1751) – прилоі исйорију срйскоі и хрвайскоі народа и крајишкоі уређења у Банији*, (Београд: Историјски институт, 1984).
11. Давидов, Динко, *Тошални йеноцид: Независна Држава Хрвайска (1941–1945)*, (Београд: Завод за уџбенике, 2013).

12. Dimitrijević, Bojan B, *Ustaška vojska Nezavisne Države Hrvatske*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2022).
13. Iveljić, Iskra, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848.godine*, (Zagreb: Leykam international, 2011).
14. Ивковић, Владо, *Невесине 1941*, (Мостар: ИКРО Прва књижевна комуна, 1980).
15. Јаковљевић, Сретен, *Скривена историја о сти́рагању Срба на проси́тору НДХ 1941–1945*, (Београд–Требиње: Lokal pres, 2021).
16. Jelić-Butić, Fikreta, *Ustaše i Nezavisna država Hrvatska 1941–1945*, (Zagreb: Liber, 1978).
17. Karge, Hajke, *Sećanje u kamenu - okamenjeno sećanje?*, (Beograd: XX vek, 2014).
18. Kaser, Karl, *Slobodan seljak i vojnik: povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535–1881) I–II*, (Zagreb: Naprijed, 1997).
19. Крестић, Василије Ђ., *Досије о јенези јеноцида над Србима у НДХ*, (Нови Сад: Прометеј, 2009).
20. Krizman, Bogdan, *Ante Pavelić i ustaše*, (Zagreb: Globus, 1983).
21. Мандић, Петар Б., *Јунски усџанак Срба у Херцеговини 1941*, (Београд: Лом, 2003).
22. Мерћеп, Јоле М., Вукасовић Јовица, *Жртве комунистичкој шерора у требињском крају*, друго измењено и допуњено издање, (Београд: Зухра, 2008).
23. *Народни хероји Југославије*, књ. прва, А–М, (Београд: Народна књига, 1982).
24. Nenezić, Dragan, *Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941–1943*, (Beograd: Vojnoistorijski institut Vojske Jugoslavije, 1999).
25. Николић, Коста, *Италијанска војска и чешници у Друјом свешком рају у Југославији 1941–1943*, (Бео-

- град: Институт за савремену историју, 2008).
26. Petranović, Branko, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941–1945)*, (Београд: ИРО „Рад“, 1983).
 27. Skennerton, Ian, *Mauser Model 1896 Pistol*, (Labrador: Arms & Militaria Press, 2005).
 28. Скоко, Саво, *Антифашистичка невесињска пушка. Први оружани устанак против фашизма у Европи*, (Невесиње–Београд: СО Невесиње – Свет књиге, 2012).
 29. Скоко, Саво, Граховац, Милан, *Злочини Независне Државе Хрватске и немачкој окупираној у Херцеговини 1941–1945*, књига 1, (Београд: Филип Вишњић, 2012).
 30. Скоко, Саво, *Крваво коло Херцеговачко*, књига прва, (Београд–Пале: СПКД „Просвјета“ – „Планета“, 1999).
 31. Скоко, Саво, *Крваво коло Херцеговачко*, књига друга, (Београд–Пале: СПКД „Просвјета“ – „Планета“, 1999).
 32. Skoko, Savo, *Pokolji hercegovačkih Srba '41*, (Beograd: Stručna knjiga, 1991).
 33. Schmid, Sanela, *Deutsche und italienische Besatzung im Unabhängigen Staat Kroatien: 1941 bis 1943/45*, (Berlin–Boston: De Gruyter Oldenbourg, 2020).
 34. Terzić, Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posljedice poraza*, књига 2, (Београд–Титоград: Partizanska knjiga – Narodna knjiga – Pobjeda, 1984).
 35. Трифковић, Срђа, *Усташе. Балканско срце њаме*, (Београд: Catena mundi, 2022).
 36. Colić, Mladen, *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*, (Beograd: Delta-pres, 1973).
 37. Чучковић, Божидар Н., *Злочини у Херцеговини у Другом свјетском рату*, том 1, (Требиње: Музеј Херцеговине, 2003).
 38. Шовљаков, Мара, *Глад у Босни и Херцеговини и смештање деце у Војводину 1917–18*, (Нови Сад: Прометеј–РТС, 2018).

Научни чланци:

1. Антонић, Здравко, „Карактер и значај Јунског устанка у Херцеговини 1941. године“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 677–691.
2. Буха, Обрад М., „Друга „Невесињска пушка““, у: Зборник радова на тему: *Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 425–454.
3. Војиновић, Остоја, „Леви радикализам КПЈ („Лева скретања“) у Црној Гори и Херцеговини крајем 1941. и почетком 1942. године“, у: Зборник радова на тему: *1941. година у историји и историографији*, ур. проф. др Драга Мاستиловић, (Гацко: СПКД „Просвјета“, 2021), 315–379.
4. Vukomanović, Mladen, „Ustanak u gornjoj Hercegovini juna 1941“, *Prilozi*, br. 1, (1966): 199–228.
5. Golec, Ivica, „Vojni komunitet Perinja u posljednjem desetljeću svog opstanka (1861.–1871.)“, *Zbornik uz 70. godišnjicu života Dragutina Pavličevića*, ur. Ivan Čizmić, (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2002), 224–234.
6. Граховац, Милан, „Невесиње у Јунском устанку 1941“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 387–424.

7. Екмечић, Милорад, „Корени револуције 1941.“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устџанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 235–280.
8. Ковач, Данило, “Хрватско–италијанске несугласице љета 1941”, *Војно–историјски гласник* 69, бр. 2, (2019), 126–142.
9. Levy, Michele Frucht, „The Last Bullet for the Last Serb”: The Ustaša Genocide against Serbs: 1941–1945”, *Nationalities Papers*, XXXVII, No. 6. (2009): 807–837.
10. Marijan, Davor, „Lipanjски устанак у истојној Херцеговини 1941. године“, *Ћасопис за сувремену повијест*, год. 35 бр. 2, (2003): 545–576.
11. Мاستиловић, Драга, „О попу Радојици Перишићу и Јунском устанку херцеговачких Срба 1941. године“, *Религија* 1–2, (2004): 7–22.
12. Monzali, Luciano, “La difficile alleanza con la Croazia ustascia”. In: Caccamo, Francesco & Monzali, Luciano (Eds.), *L’occupazione italiana della Jugoslavia 1941–1943*, (Firenze: Le Lettere, 2009), 64–70.
13. Petranović, Branko, „O levim skretanjima KPJ krajem 1941. i u prvoj polovini 1942“, *Zbornik за istoriju*, бр. 4, (Београд: Мatica српска, 1971), 39–80.
14. Пиљевић, Ђорђе О., „Устанак у Херцеговини 1941.“, у: Зборник радова на тему: *Јунски устџанак у Херцеговини 1941*, ур. Радослав Братић, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Билећа – СПКД „Просвјета“ Гацко – Фонд „Светозар и Владимир Ђоровић“ Београд, 2002), 281–306.
15. Радојевић, Мира, „Биографије у српској историографији“, *Токови историје*, 1–2, (2007): 191–207.

Монографске студије:

1. Гулић, Милан, „Невесиње у Другом свјетском рату“, у: *Невесиње–монографија*, ур. Светко Ковач, (Невесиње: Општина Невесиње – Удружење Невесињаца Београд, 2019), 103–122.
2. Иваниш, Владо, „Устаничко Невесиње“, у: *Херцеговина у НОБ април 1941 – јуни 1942*, том 3, ур. Свето Ковачевић, (Београд, 1986), 484–504.
3. Скоко, Саво, Граховац, Милан, „Јунски устанак“, у: *Херцеговина у НОБ април 1941 – јуни 1942*, том 3, ур. Свето Ковачевић, (Београд, 1986), 409–438.

Интернет извори:

1. <https://radionevesinje.com/index.php/vijesti/nevesinje/item/6804-pocasti-srpskim-junacima-sa-trusine> (приступљено на дан 20. фебруар 2024. у 13.05).

Збирке пјесама:

1. Граховац, Боро, *Вишешка гјела*, (Билећа: Завичајни клуб „Освит“, 2015).

ПРИЛОЗИ

Витешко дјело капетана¹³² ЈВуО Крста Ђерића¹³³

Ој, Трусино, крвава планино,
Тврда међо, вјечна узданице,
Карауло немирне границе.
По теби су завијали вуци,
Ратовали Турци и хајдуци,
Гонили се Швабе и комити,
Крв точили Срби гласовити.
Колико је јуначких мрамора
Твоја густа поклопила гора?
Колико су сиротиње пуке
Твоје моћне заклониле руке?
Колико си љутих невољника
Од усташких спасила крвника?
Кад кренуше четрдесет прве
Да све српско покољу и смрве,
Да не буде ниђе пиличника,
Од Папука па до Лебршника.
Паг, Јадовно, страшни Јасеновац
Основао Павелић зликовац,
Па у њима српску нејач бије,

¹³² Пјесник му је сам дао чин капетана, што се може и треба сматрати пјесничком слободом.

¹³³ Пјесму је на гулама отпјевао народни гуслар Мирослав Шиљековић. Такође, пјесма је објављена у оквиру збирке пјесама *Витешка дјела*, аутора Бора Граховца у издању Завичајног клуба „Освит“ из Билеће. Боро Граховац, *Витешка дјела*, (Билећа: Завичајни клуб „Освит“, 2015), 15–25.

Што не памте књиге историје.
Што не стиже да закоље кама
То позоба безданица јама.
Од Билеће и тврдох Корита,
Па до Лике, у врх Велебита,
Свака јама и свака литица,
Поста српска масовна гробница.
Часне људе, ни дужне ни криве,
У јаме су побацали живе.
Моја грешна записаће рука,
Исус таквих неимаше мука.

Што претече од усташке каме,
Од Коњица до ријеке Раме
И Неретве кржаве долине,
То се збјежа у тврде планине.
Све од Дабра, Стоца до Вележи,
Невесињу слободарском бјежи.
Жене вриште, мала ћеца пиште,
Уз Трусину бјеже у збјежиште.
Јечи лавез црноперих птица,
Стоји вриска бијесних лисица,
Вуци вију, гора одлијеже,
Младе срне уз планину бјеже,

Пролама се земља од ужаса,
Срби траже од Господа спаса.

У Загребу Анте Павелићу,
Доглавнику говори Бабићу:
„Брате Мијо, доглавниче врли,
Хрвати су државу створили,
Остварисмо наше давне снове,

Па се данас Независном зове.
Из Мостара писмо ми је стигло,
Да је буну Невесиње дигло,
Да се опет с Црном Гором веже,
Тамо Срби у збјегове бјеже.
Узми војске, нек ти је на вољу,
Па похитај Невесињу пољу.
Све попали што у њему има,
Ти најбоље знадеш са Србима,
Јер су твоји некад Срби били,
Православним крстом се крстили.
Све покољи и у јаму баци,
Не остави дијете у мајци!
Удри маљем, а штеди стрељиво,
Ништа српско не остави живо.
Кад пркосно Невесиње згориш,
Немој стати ни да се одмориш,
Него крени даље кроз планине,
Од Требиња до ријеке Дрине,
Све покољи и јаме напуни,
Нек се Србин своме Богу буну,
Нека тражи од њега спасење.
То је моје јасно наређење!
Наредба ти од мене издана,
Уз благослов нашег Ватикана,
Имаш чисте од мене ћитапе
И благослов светог оца папе.
Одмах крећи ни часа не часи,
И што прије Невесињу да си.“

Када крену из Загреба сила,
Виђела је са Вележи вила.
Болно јекну, крила земљи сави,

Косу среза, у црно се зави,
Врисну плачем кукавице сиње:
„Куку теби данас Невесиње!
Ево на те силна војска креће,
Нико јој се супротставит неће.
Све биране усташке бригаде,
Што војника броје на хиљаде,
И њемачко оружје и спрема
Да га таквог у Европи нема.
Све пред собом убија и пали,
Србе кољу по Дабарској вали.
Спржили су све од Дриноваца,
До Чапљине и Пребиловаца,
Нејач српску везали у ланце,
И бацили у јаму Шурманце.
Све од Стоца до морског Загорја,
Напунише јаме Међугорја,
Па Попово, Мостар и Љубиње,
Сад је на ред дошло Невесиње.“
Кад то чуше устаничке вође,
Нико не зна куда би да пође.
Једни веле: „Да их дочекамо“.
Други веле: „Оружја немамо
Него ћемо бјежат’ кроз планине,
С’ мање крви нека се размине.“
Трећи веле: „Бјеж’мо Црној Гори!“
Докле Крсто Ђерић проговори,
Млад капетан у Краљевој Гарди,
Одан Краљу а вјеран кокарди.
До скоро је у Београд’ био,
Краља Петра часно је служио.
„Браћо моја, јунаци бирани,
Да бјежимо нико нам не брани,

На четири дијела свијета,
Јер је земља велика планета.
Има на њој мира и слободе
За све људе и срећне народе.
Све је на њој красно и вриједно,
Само браћо упамтите једно:
Иза ових тврдије главица,
Све су горе пуне избјеглица,
Пуне жена, немоћних стараца,
Пуне мале ћеце без отаца.
Очеви им у јамама труну,
Хоћемо ли да нас мртви куну,
Што смо ћецу, њихово уздање,
Усташама пуштали на клање?
Па сад браћо како вам је воља,
Ево брда, а ето вам поља,
А ево вам јуначке бусије.
Ко усташе чекати не смије
Нека иде, од мене му просто,
Нека прича да је Крсто осто,
На вијенцу од горе Трусине.
Јунак једном у животу гине,
Кукавица гине сваког дана,
Ја не мрдам са овог мегдана.
Ту ме мајка роди и задоји,
Ту су преци сахрањени моји,
Трусина је моја постојбина.
Ја не мрдам са ових планина.
Док ми буде на рамену главе,
Неће проћи усташе кржаве.“
Пет најбољих одабра другова,
Пет јунака, дичних соколова,
Дограбише маузерке љуте,

Усташама да затворе путе.
Оно мало војске што имаде,
Крсто оштро наређење даде,
У омаре сви да се сакрију,
И да метка опалит' не смију,
Нити гласа каквог да би дали,
Док његова пушка не опали.

У то Бабић уз Трусину креће,
Али гледат' Невесиња неће.
Кад је био неће код Кантине,
Ту застаде мало да почине,
Да разгледа шуме и брегове,
Куда Срби бјеже у збјегове?
Око њега елитне бригаде,
Зло велико мисле да ураде.
Све од Клечка па до Стражевице,
Усташке се слегле јединице,
Црна војска, сва у црној роби,
Невесиње пошла да пороби.
Све се црни у војсци цијелој,
Само Бабић у роби бијелој,
Испред војске стоји у бјелади,
Ко побједник на каквој паради.
Пред њим мирна полегла Трусина,
Сву је мукла притисла тишина.
Ниће нема гласа ни поклика,
Нити трага српских устаника.
Онда једна усташина стара
Доглавнику тихо проговара:
„Страх је мене од ове тишине,
Ово није адет од Трусине,
Ова гора природом не дише,

Зло се грдно по некога пише.
Не би' мрдо ја са ове лиње,
Није лако узет' Невесиње!“
Мијо Бабић ошто га прекори:
„Па зар тако, прави Хрват збори?!
Зар се својих ријечи не стидиш,
Хрватско је што очима видиш!“
Онда хитно команду издаде,
И покрену усташке бригаде.
Он ће први пред њима да пође,
Зарад папе и хрватског вође.
Па посједе црну лимузину
Кроз јуначку загази Трусину.

Крсто Ђерић са пет својих брата,
Невесињу затворио врата.
Наредио да се пут презиђе,
Чека Мија да му ближе приђе,
Криво сједи, али право реци,
Јесу л икад наши славни преци,
С више срца, а с мање војника,
Ударили на жешћег крвника?!

Када Мијо паде у засједу,
У кривину под трусинску греду,
Он изађе с' пратњом из аута,
Да камење разбаца са пута.
„Ко то смије мени на пут стати,
Ко ми смије пута президати?!“
Оштро збори, устанике кори,
Хоће силом врата да отвори.
Сину Крсто оком ко стријелом:
„Држт'е браћо оног у бијелом!

Оно вам је доглавник Бабићу,
Десна рука Анти Павелићу.
Дође ли ми дође на мушицу,
На Трусину крававу главицу!“
Запуцаше слободарске пушке,
Храбре груди поскочише мушке,
Проломи се небо и планина,
Мушки бије Крстова дружина.
Сва се сила усташка поврати
Закукаше у Загреб Хрвати.
Жалос’ траја пуних седам дана,
Због седамнес Мијовије рана,
Што их грдан с Трусине понесе
И у Дабар, на Преворац, снесе.
Ту је ријеч посљедњу казиво:
„Кољи српско све што има живо“.

Кад је Мијо допануо рана,
Сва усташка војска одабрана,
Разбјежа се главом без обзира,
Испред војске српског официра.
Крсто Ђерић, Краљев капетане,
Рашћера их низ Дабарске стране,
И запрати према граду Стоцу,
„Бог махове дава прегаоцу“.
После овог витешкога дјела,
За ког сазна Европа цијела,
Невесињу више није ниђе,
Смио близу усташа да приђе.
Зато тврдња и данас постоји:
Усташа се Невесиња боји.

После битке ред се успостави.
Мир некакав наста у држави.
Вратише се кући прогнаници,
На стражама осташе војници,
Сестра Пава молила је Крста:
„Чувај ми се брате комуниста.
Ја сам ноћас тежак сан уснила,
Да сам тебе брате изгубила,
Па те поћох тражит кроз облаке,
На косовске набасах јунаке.
Сви сијају, како сунце јарко,
С њима бјеше и Краљевић Марко,
Вино пије с Павлом Орловићем,
И војводом Влатком Вуковићем.
Видјела сам Страхињића Бана
И јунака Љутицу Богдана,
И свих српских устанака вође,
А пред њима славни Карађорђе.
Онда редом: Никац од Ровина,
Па Вујадин са обадва сина,
Сердар Јоле, Синђелић Стеване,
С њима Иван, сињски капетане,
Па Радовић Мина из Мораче,
С њима бјеше Старина Новаче,
Перо Тунгуз и Јововић Мило,
Па Жерајић и Принцип Гаврило.
И још многи знани и незнани,
Све јунаци српски одабрани.
Бијаше их ко на гори листа
Па ми зборе: „Ево с нама Крста!
Који српство цијело задужи,
И великим јунаштвом заслужи,
Да вјечито буде међу нама!“

Мене црна обавила тама,
А из таме ђаво се појави,
Петкокраку носаше на глави.
Гласно рече, слатко се насмија:
„Брата ће ти убити партија“.
Вели Крсто: „не плаши се селе,
Знаш да наши од сатрина веле:
„Сан је лажан, а Бог је истина“
Па шта коме донесе судбина.
Кунем ти се, јединог ми Бога,
Ја не видим никаквог разлога,
Што би мене били комунисти,
Кад су моји сви поступци чисти.
Мене народ воли и поштује,
И под мојом командом ратује,
Боље рећи српску нејач брани.
Ја се надам да ће партизани,
Прискочити у помоћ народу,
Да заједно бранимо слободу.“
После тога неколика дана,
Крсту дође чета партизана,
Дигоше га у свитање зоре,
Да се с њиме нешто договоре.
Командант га зове на састанак,
Како даље да воде устанак.

Петар Драпшин, Илић се казива,
Кад му Крста доведоше жива,
Нит што рече, нити даде гласа,
Мучки пиштољ трже иза паса,
Што приличи само људској губи,
Славног Крста без ријечи уби.
Е, како га мајка не побаци,

Да од губе не гину јунаци.
Како хладно без и једне сузе,
Своме брату братски живот узе?
Је л то завист или је сујета?
Или је страшна усташка освета?
Ил је дјело ђавоље работе?
Која братске узима животе?

Ој, Србине, весела ти мајка,
Шта уради од својих јунака?!
Ако тражиш спаса и опстанка,
Љуби брата, строге посте пости,
Моли Бога гријех да опрости!

У Билећи, 2015. године
Боро Граховац

ИМЕНСКИ РЕГИСАР

А

Adriano Pino (Адриано Пино) 29
Александар – краљ 42
Амброзио Виторио 51
Антонић Здравко 30, 33
Аћимовић – породица 16

Б

Бабић Мијо Маријан 39, 41,
43, 44, 45, 46, 50, 64, 72
Бакарић Владимир 71
Бачевић Гојко 46
Башагић Сулејман 35
Беговић Јосип 44
Безансон Алан 7
Белинић Марко 71
Beccherelli Alberto (Бечерели
Алберто) 28, 51
Бјелајац Миле (Bjelajac Mile) 17
Бобан Рафаел 42, 43
Братић Радослав 8, 29, 30, 31,
41
Броз Тито Јосип 32, 58, 60, 71
Буквић Данило 61
Буквић Драженко 12
Bulajić Milan (Булајић Ми-
лан) 43
Буха Обрад М. 41

В

Влатковић Ана 2, 12
Војиновић Остоја 56, 57
Вукасовић Јовица 61
Вуковић Благоје 46
Вуковић Драгутин 35
Вуковић Обрен 46
Вукомановић Младен
(Vukomanović Mladen) 8, 43

Г

Гамбелић Божо 46
Гаћиновић Радослав Ђ. 29
Gobetti Eric (Гобети Екик) 37
Goldštajn Ivo (Голдштајн Иво)
43
Goldštajn Slavko (Голдштајн
Славко) 43
Golec Ivica (Голец Ивица) 19
Граховац Боро 12, 75
Граховац Дукица 39, 48, 55
Граховац Милан 29, 30, 32, 35,
37, 43, 46, 47, 49, 72
Гузина Томо 56
Гулић Милан 2, 11, 29, 31, 33,
34, 39, 51

Д

Дабић Војин 19

Давидов Динко 29
Дамјановић Миодраг 24
Девин Немања 2, 11
Дедијер Владимир (Dediјer
Vladimir) 56, 57
Дедијер Јефто 13
Дешковић Аларић 48, 49, 72
Dimitrijević Војан В. (Дими-
тријевић Бојан) 33
Дошлић Дејан 2
Драпшин Петар (Илић
Петар) 10, 59, 60, 61, 62, 63,
64, 81, 85

Ђ

Ђерић Аница (рођ. Кулушић)
13, 32, 44, 62, 63, 66
Ђерић Владо 15, 16
Ђерић Ђорђе 46
Ђерић Крсто 2, 3, 5, 8, 9, 10,
11, 12, 13, 15, 16, 20, 23, 24, 25,
32, 39, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49,
50, 52, 55, 62, 63, 64, 65, 66, 69,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81,
82, 83, 84, 85, 86
Ђерић Лука 13, 15
Ђерић Љубица 15, 16
Ђерић Милица (рођ.
Вујовић) 13, 15
Ђерић Миомир 11
Ђерић Пава 15, 16
Ђерић Петар 46
Ђерић Радомир 11
Ђерић Рајко 13, 16, 69
Ђурић Анто 48

Ђурић Мишина Вељко 35, 42

Е

Екмечић Милорад 30

Ж

Жутковић Јово 46

И

Иваниш Владо 8, 39
Иванишевић Јефто 15
Iveljić Iskra (Ивељић Искра)
19
Ивковић Анђела 30
Ивковић Владо 8, 41
Ивковић Обрен 48
Ивковић Тодора 30
Ивковић Цвијета 30

Ј

Јаковљевић Сретен 29
Jelić-Butić Fikreta (Јелић-
Бутић Фикрета) 28

К

Сассато Francesco (Какамо
Франческо) 28
Карабеговић Осман 71
Karge Hajke (Карге Хајке) 69,
70
Кардељ Едвард 71
Kaser Karl (Касер Карл) 19
Кашиковић Крсто 61
Кешел Петко 46
Кидрич Борис 71

Ковач – породица 16

Ковач Данило 2, 11, 51

Ковач Драган 61

Ковач Светко 31

Ковачевић Сава 57, 60, 61

Ковачевић Свето 8, 39

Козић Бранка (рођ. Ђерић) 63

Кокотовић Новица 46

Кољанин Милан 29

Крестић Василије Ђ. 29

Krizman Bogdan (Кризман

Богдан) 43

Крстић Душан 24

Куљић Василије 39, 44, 62, 63,
66

Куљић Михајло 46

Кучера Рудолф 35

Л

Лакса Владимир 34, 35, 37

Лузана Алесандро 37, 51

М

Мандић Петар Б. 8, 31, 39

Marijan Davor (Маријан
Давор) 30, 31, 34, 47

Марјановић Ненад 2

Мастиловић Драга 31, 56

Медан Саво 55

Мерћеп Јоле М. 61

Михаиловић Дража

Драгољуб 32

Млађеновић Никола 35

Monzali Luciano (Монцали

Лучиано) 28

Муратовић Душан – Бели 63

Мучибабић Јовица 46

Н

Наполитано – итал. мајор 51

Недић Милан 19, 24

Nenezić Dragan (Ненезић
Драган) 28

Николић Коста 58

Нишавић (Нишовић) Милош 28

Њ

Његош – Петар II Петровић 76

О

Ореб Петар 44

П

Pavelić Ante (Павелић Анте) 29,
34, 41, 42, 43, 46, 72

Pavličević Dragutin (Павличевић
Драгутин) 20

Пашајлић Данило 39

Пашајлић Ђока 48

Пекушић Шукрија 35

Пентимали Рикардо 37

Перишић Радојица 31

Петар – краљ I Ослободилац
72, 73

Петенел Иван 48

Петрановић Бранко 58, 59

Пијаде Моша 71

Pilar Ivo (Пилар Иво) 20

Пиљевић Ђорђе О. 8, 31

Погорелац Антун 42, 44, 45

Поспишил Звонко 42
Правица Драгица 60, 61
Прохаска Антон 35
Путица Ђоко 61

Р

Радан – породица 42
Радан Лазар 2, 3
Радекић Милош 76, 77
Радојевић Мира 10
Ранковић Александар 71
Ранчел Иван 35

С

Самарцић Матко 46
Самарцић Петар 35, 56, 76
Сердаровић – кадија 35
Skenerton Ian (Скенертон Јан)
64
Скоко Саво 10, 29, 30, 33, 34,
35, 37, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 56, 57, 58, 60, 62, 64
Стамболић Петар 71
Стевановић Никола 15
Судар Фрањо 28, 29, 33

Т

Терзић Велимир (Terzić Velimir)
23, 25
Тогонал Херман 43
Томац Петар 24
Томашевић Обрад 61
Томовић Митар 46
Трифковић Срђа 28
Трумић Владо 15

Ћ

Ћопић Бранко 76
Ћоровић Владимир 8, 30, 31, 41
Ћоровић Светозар 8, 30, 31, 41

Ф

Францетић Јуре 43, 45
Frucht Levy Michele (Фрухт
Леви Мишел) 29

Х

Хебранг Андрија 71
Хитлер Адолф 24, 52

Ц

Cingolani Giorgio (Цинголани
Ђорђо) 29
Colić Mladen (Цолић Младен)
28
Црногорчић Шћепан 20, 32

Ч

Чабрило Срђан 2, 12
Чалија Ђуро 44, 62, 63
Чалија Илија 66
Чампара Симо 46
Чолаковић Родољуб 71
Чучковић Божидар Н. 29

Ш

Шегрт Владо 56
Шиљеговић Мирослав 75
Шипрак Стипе 44
Шлегл Тони 42

Schmid Sanela (Шмид Санела)

28

Шовљаков Мара 16

РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ ПОЈМОВА

А

Албанија 24

Б

Балкан 51

Баљци 56

Бања Лука 2, 23, 29, 35, 42, 43, 45

Бачка 60

Бежђеће 13, 15, 39

Београд (Beograd) 2, 8, 13, 17, 19, 24, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 39, 41, 42, 43, 44, 48, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 69

Берковићи 28, 33, 37, 39, 40, 42, 43, 47, 48

Berlin (Берлин) 28

Беч 9

Бијељани 16

Билећа 8, 28, 29, 30, 31, 41

Бихаћ 23

Бишина 33, 34

Братач 34

Бугарска 24

Budapest (Будимпешта) 29

В

Војводина 15, 16, 29, 35, 43

Г

Гацко 8, 27, 28, 29, 30, 31, 37, 41, 47, 56

Глог 47

Грчка 31

Д

Далмација 59

Дивин 48

Доњи Дрежањ 27, 30, 34

Дрим (ријека) 24

Дубрава (Велика жупа) 28, 34

Е

Европа 53

З

Загреб (Zagreb) 19, 20, 23, 27, 28, 42, 43, 45, 46, 59

Зечак 41, 45

Зови До 16, 34, 55, 79, 83

И

Илинци 15

Италија 51

Ј

Јабланица 37

Југославија (Краљевина,

СФРЈ, ФНРЈ) 8, 13, 17, 19, 23,
24, 28, 29, 31, 53, 59, 64, 69, 70,
71, 72, 75, 76, 79, 83

К

Казанци 31
Кифино Село 32, 34
Книн 37
Колешко 34
Коњиц 37
Корита 31
Корићка јама 31
Криви До (Криводо) 43
Кућаница 45

Л

Labrador (Лабрадор) 64
Ластавица 47
Ломница (ријека) 42
Лукавац 15, 32

Љ

Љеш 24
Љубиње 28
Љубомир 60, 61, 64

М

Магуница 41
Марсељ 42
Мокри До 13, 17, 41, 43, 49, 62,
67, 81, 85
Морине 34, 37
Мостар 8, 23, 34, 37, 41, 47

Н

Невесинје 2, 10, 13, 27, 28, 30,
31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 41, 43,
46, 47, 48, 49, 50, 53, 55, 62, 63,
75, 76
Никшић 13
Ниш 23
Нови Сад 16, 23, 29, 35, 43

Њ

Њемачка 23, 31, 32
New York (Њујорк) 29

О

Острвица 47
Оточац 23
Оџак 32

П

Пале 56
Петриња 19, 23, 40
Плужине 37
Пољана 64, 65
Праг 59
Продо 48, 50, 52
Пука 24

Р

Радачки бријег 60
Ракова Нога 39, 47
Раковски кланац 64, 65
Ријека (Ријека) 57
Риља 32
Рима (Рим) 28, 37, 51
Русија 31, 32

С

Сарајево 17, 23, 34, 45, 79, 83
Сисак 19, 23
Скопље 23, 25
Славонија 59
Снијежница 47
Совјетски Савез (СССР) 31, 32
Солаковићи 47
Сомбор 59
Србија 11
Сремски Карловци 15
Столац 28, 37, 40
Стражевица 45
Студенци 34, 39, 41, 62

Т

Тирол 15
Титоград (Подгорица) 24
Требиње 2, 3, 12, 28, 29, 39, 53, 60, 76
Трусина (Горња и Доња) 2, 3, 8, 9, 10, 13, 15, 20, 25, 27, 32, 33, 34, 37, 39, 41, 42, 44, 46, 48, 62, 72, 73, 74, 80, 84
Турија 59

У

Удрежње 29, 30

Ф

Firenze (Фиренца) 28
Фојница 47

Х

Херцеговина (Источна) 8, 10,

13, 15, 16, 20, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 42, 47, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 76, 77, 79, 83, 84

Хрватска (Независна Држава; Бановина) 19, 20, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 42, 45, 46, 51, 53, 59
Хргуд 63
Хум (Велика жупа) 28, 34

Ц

Црна Гора 47, 56, 57

Џ

Џинов До 13, 47
Џинова Махала 13

Ш

Шид 15

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

- ВА** – Војни архив Републике Србије
ВШ – Врховни штаб
ДПП – Досијеа персоналних података
ЈА – Југословенска армија
ЈВ – Југословенска војска
ЈВуО – Југословенска војска у отаџбини
КПЈ – Комунистичка партија Југославије
НДХ – Независна Држава Хрватска
НОВЈ – Народноослободилачка војска Југославије
НОР – Народноослободилачки рат
НОП – Народноослободилачки покрет
НОПО – Народноослободилачки партизански одреди
ПО – Партизански одреди
СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата
СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија

ПОДАЦИ О АУТОРУ

Лазар Радан рођен је 7. маја 1998. у Требињу. По оцу је поријеклом са Доње Трусине, а по мајци (рођ. Берић) са Горње Трусине. У родном граду је завршио основну и средњу школу. Одмах потом, 2017. уписао је студије историје на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Као студент генерације одсјека, успјешно је дипломирао јуна 2021. Исте године наставио је мастер студије, окончаваши их 2022. мастер тезом „Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878“. Током трајања студија, у више наврата, био је стипендиста Владе Републике Србије, Фонда за младе таленте Републике Србије, као и Фонда др Милан Јелић. Тренутно је студент докторских академских студија.

До сада је учествовао на неколико научних скупова, студентских симпозијума и научних конференција. Аутор је петнаестак научних чланака и приказа књига, као и монографије „Устанак у Источној Херцеговини 1875–1878.“

САДРЖАЈ

Предговор	7
Умјесто увода – биографија поручника Ђерића	13
Ратни пут 25. артиљеријског пука	23
Јунски устанак 1941. у Невесињу и предјелима Трусине	27
Сукоби на Трусини 1941.....	37
Устаничке снаге 1941/1942. и црвени терор – смрт Крста Ђерића.....	55
Сјећање на Крста Ђерића данас.....	69
Закључак	79
Conclusion	83
Извори и литература	87
Прилози	97
Именски регисар	109
Регистар географских појмова	115
Списак скраћеница	119
Подаци о аутору	121

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

929 Ђерић К.
94(497.6 Трусина) "1941"

РАДАН, Лазар, 1998-

Поручник ЈВуО Крсто Ђерић (1911–1942) – херој Јунског
устанка на Трусини 1941. године / Лазар Радан ; [превод на
енглески Ана Влатковић]. - Требиње : Задужбина „Кнез
Мирослав Хумски”, 2024 (Бања Лука : Графид). - 121 стр. :
илустр. ; 21 cm

Слика аутора. - Тираж 300. - Подаци о аутору: стр. 121. -
Списак скраћеница: стр. 119. - Прилози: стр. 97-107. - Напо-
мене и библиографске референце уз текст. - Библиографија:
стр. 87-94. - Регистри.

ISBN 978-99976-819-1-1

COBISS.RS-ID 139949313